

Գրական Զոյֆեր

.4.

Ե Ղ Ե Ի Ի Ն Ի Ն Տ Ա Կ

Ի Ո Ր Հ Բ Գ Ա Ծ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Մ Ե Ն Ա Ի Ո Ր Բ Ն Ո Ի Թ Ե Ա Ն Մ Ի Զ

Գ Ր Ե Ց

Հ . Ղ . Մ . Ա Լ Ի Ե Ա Ն

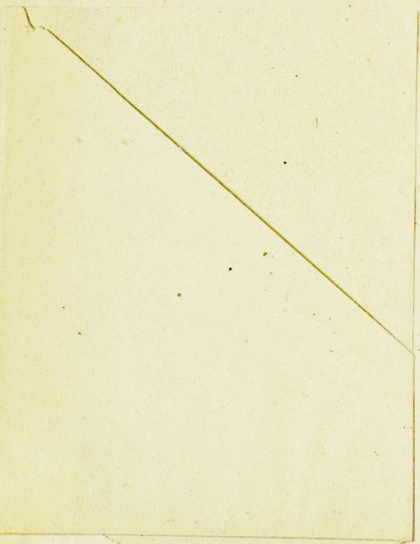
Մ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն

(Ա Ե Ի Ա Ր Հ Ա Տ Ա Ր Ի Վ Ե Ր Ա Ծ Ո Ի Ա Ծ)

Վ Ե Ն Ե Տ Ի Կ Ս . Ղ Ա Զ Ա Ր

1930

ԵՂԵԻԻՆԻՆ ՏԱԿ

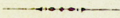

891.09
Ա-31

ՅՅՈՒԳՎԱԾ Է 1981 Ք.

ԵՂԵՒԻՆԻՆ ՏԱԿ

ԽՈՐՀՐԳԱԾՈՒԹԻՒՆ
ՄԵՆԱԻՈՐ ԲՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Գ Ր Ե Ց

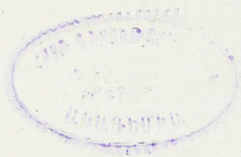
Հ. Ղ. Մ. ԱԼԻՇԱՆ

ՄԻԹԱՐԵԱՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ՂԱԶԱՐ
1980

A $\frac{\text{II}}{\text{S369}}$

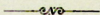

Հ. ՂԵԻՈՆԴ ԱԼԻՇԱՆ

Եղեիմիմ տակ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆԶԻՆ

Շատեր շատ են, և քիչեր քերևս ձաշակած Աշխանի այս փոքրիկ, բայց ոսկեդիակի գրոշգործոց գրքոյկը: Տար և հոգեխում և սուսակցոչքիւն մը բնութեան և բանաստեղծիւն մէջ, ոչր Նահապետին աշկիճոճած ներաշխարհն ի յայտ կոչ գայ, աւայի բնութեան մէջ, իր ամբողջ տենչանքներով, յոգումներով և բարգոչքիւններով: Այնտեղ խտացած է զգացումներու մի ահագին փոքրիկ, կրքերու մի ուժեղ ընդհարում:

Բնութիւն և մարդ խառնուած՝ իրարու մէջ կը ցոլանան, իրարմով կը հովանան: Յոշիկները երէ հայրենակարօտ յոգումներ և կրակիծներ ունին, Նուագները սիրոյ և գեղեցիկի շարը, «Ընդ Էդենեաւ»ը երկնքի խորութիւնն ունի, հոգոյ աղաղակը, և ձյնարտոտքեան վեպն է բնութեան մէջ գրուած:

Էսարեյի չի գայն ընթեւնոյ առանց հոգեպէս փոխուելու. գիրքը խփել՝ առանց շփոք գմայլանքով պարտերուած՝ վայրկեան մը ինքզինքը փնտռելու:

Հեղինակը հոն ամարտարօրէն գոչած է իր Ես-ը անասանական հետ: Լեզու տուած է գիւնքը շրջապատող անշոշնչ տարրերուն: Բարեգուշք հրեշտակի մը քեւերն առած է իշք անարին տարածուող մեկաշոր Էդե.իւնը: Քամիները կ'ոռնին, կը սուշան իր սրտին բարախոռունքունն պէս, իր մտքի արշաւներուն նման:

Էշ գիտէ մոգական զօրութեամբ իրարու զօրեղ այս այլազան եակները, ոչ կազմել մէկ շէնք, մէկ մարմին, ինչպէս իր ամենաբարդ եւր:

Այլշանի սիրտը շատ ընդարձակ է, անոր հոգին մի անյագ ծով է, աճա անասանական տիեզերքն անգամ իր խորաբախանց մտքին անձոշ կոչ գայ, և չղագրգիւ կը շինտեւ այլ աշխարհներ, այլ հորիզոններ: Ամեն բան իրեն ձոձիւ և ունայն կը բուշի, ոչ բնութիւնը սանդուղ ըրած կը բարձրանայ ամպերէն վեր, աստղերէն վեր, մինչև Արարչապետը, այն սրտին որ ոչ «երբեք ասէ շատ»՝ յագուրդ տարու համար:

Էշ անա իր խորհրդածութիւններու շախմատին, մենք կը տեսնենք բոլոր ունայնութեանց յոռասհատ՝ անդրադարձումը, ողբերգական նրկարագիրը: Ոչ Նահապետը յոգնած ոչնչութեան ձեռնմէն բոլորանուէր կը դիմէ առ Այն որ ամեն ինչ է, որ միայն կայ ու չ'անցնիր, չ'եղծանիր, ինչպէս հողի հաստ խաւերով ծածկուած հազարաշոր ազգեր և պատմութիւններ:

Այստեղ խօսակցութիւնը տակաւ առ տակաւ
կը տարնայ Արարչին և արարածին մէջ, Հօր
և որդիի մէջ: Այիշան իշր կրօնական շոշուք կը
տարածե նաև. անշոշուք արարածներուն վրայ,
կը խօսի անոնց բերնով աչ, կը հիշուէ օրհներգի
կանաչ երգեր. հոշակ հոգեկան պարտեալ քող-
լըքունով, կը բաժնուի կեանքի գարուններէն,
բնագոյի տխուր հայեացքով կը վերանայ կը
բարձրանայ առ բնօրէանց Բնօրէիւնը:

Այս ամէնը նա գրած է առանց ոչոքոյիկ
սնկրոշ, առանց արոշեստակեալ սնկրոշ, և
մեծ բան մը ըսելու ոչնայն հաճոյքի. յաճախ
իր բաները բովանդակութիւն են և իր մէկ
խօսքը ամբողջ պատկեր մը թիկերովեան վրձի-
նով: Մեղմ և հանդարտ կ'ընթանայ գարնան
սիւրբի մը պէս, պատկերները դասաշորոշած և
կապակցեալ են, տեսարանները բնական ձամ-
բով կը ներկայանան: Հօր երածշտոշքեան մը
պէս իր մէջը կը կրէ կեանքի երևեցները և
երբ կը կարծես թէ մեղմացած ոչ ցածցած է,
նա իր խորքին մէջ աշկոճ ոչ փոքորկուն է
ինչպէս Խաղաղականի մը յատակը:

Եւ երբ կը պատուենք գայն մրազնող գրա-
բարի պատրոշակը, մենք հաստատ գիտակցու-
թիւնն ոչնիւր թէ քազմավկայի ընթերցողներու
բողոքին պիտի ձաշակել տանք այնպիսի գրք-
ուածք մը, որ միշտ բարմ, միշտ առիւրնող,
կարող է համարձակ չափուիչ նոյնատիպ եւ-

րոպական ո և է գրոշի գործոցի հետ: Մա
առաւելութեամբ որ Ալիշան արեւելքի հոգին
ոչնի և արեւմուտքի միտքը:

Անոր փոքրիկ ոսկեմատեանը բաժնուած է
տասը գրոշխներու, և մենք ամեն ամիս հա-
ձոյք պիտի ոչնենանք զայն ներկայացնելու մեր
յարգելի ընթերցողներուն:

Չանացիներ որ բարգւանուչիւներ հարագատ
ըլլայ բառին սեղմ իմաստով, ոչ ստրուշ և
ոչ բառացի, ինչ որ արդեն կարելի ալ չէր,
այլ հաստատուն բաներով հոգին և խորքը, ա-
նոր զգեցուցիներ աշխարհարարի զգեստը: Որ-
չափ կարելի էր բառերու գործածական և դիւր-
ըմբռնելի ձևերը դրիւնք, պարզերով անոնց
մէջ խտացած իմաստները, մեկնելով մուշ-
կետերը. սակայն պահպանելով միշտ իր մեղմ
և յուզումնալից տաքութիւնը, իր խորհրդա-
պաշտ հոգին:

Հ. Վ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

Համար եկած եմ, այլ իմ անձը խաղաղելու: Ես վիրաւոր սիրտ մ'ունիմ՝ զոր բնութեան բալասանով կ'ուզեմ բժշկել: Իմ հոգիովս ես յաւերժօրէն տանջուած, այս մեր բունին մէջ դարուս հանդիպած տարօրինակ դէպքերէն¹, հասայ այս մենարանը քաղցր հանգիստ մը գտնելու. գէթ վայրկեան մը խորասուզուելով երկնքի անհաս խորքին մէջ, հոգիիս ունայն վարանումներուն պապական անցընեմ:

Թէ տան թէ քաղաքի մէջ, ոչ միայն սըրտերը յուզուած կը ծփծփան, այլ ինչպէս ալիքն ալիքի դէմ կատողելով, կը խորատակեն ու կը խորտակուին: Իսկ եթէ վերստին իրար խառնուին, ահա նորէն իրարու դէմ ոգորելով նոյն կռիւը նոյն սլաքարը: Մինչ այսպիսի մենութեան մէջ, խորունկ ծոցում բնութեան, սիրտը մի միայն իւր բարախուժը կը լսէ, ու ցածնալով կը մեղմանայ, ինչպէս փրփրած կաթիլ մը որ իսկոյն կը լուծուի նոյն նիւթով, նոյն էութեամբ:

Ո՛հ, որքան թեթեւ է այստեղ ամայութեան մէջ շունչը, որքան սղատ և անոյշ է օդը, որքան ընդարձակ և հանգստաւէտ են այս տեղերը: Ի՞նչպէս կարելի է որ ես յանկարծ այսքան թեթեւամ, ու կարծես թէ աւելի

1. Աւելիան «Ընդ եղևնեաւ»ը զրած է սաստիկ ազդուած Հասունեան կռիւներէն, որոնք խոր արձագանգ ունեցած են և Ս. Ղազարի մէջ:

թեաւորուած կ'երթամ քան թէ ոտքերով, հեռանալու քաղաքներու շէնքերուն ստուերներէն և մերձենալու աստուածադիր բնութեան:

Հովիտները կը յաջորդեն հովիտներու, ու բլուրները բլուրներու ետեւէն կը բացուին: Մէկ տեսարանը միւս տեսարանը կը ծածկէ ու կը բանայ և հորիզոնն հորիզոններ կը փակէ ու կը բանայ: Ուր չկայ յոգնութիւն և ոչ աշխատանք, այլ լիասիրտ տենչանքով ես կը սիրեմ այստեղ հանգչիլ իմ խօլական ընթացքէն: Ու կանգ առնելով իմ ոտներուն տակ տարածուած լեռնադաշտերու այս բարձրագոյն բլուրի կատարին — որ ինչպէս հսկայ աթոռ մը դրուած է հազարաւոր բլուրներու գագաթին, մինչեւ ովկիանոսի զարմանահրաշ անհունութիւնը բոլորակի տեսնելով — ես կը նշմարեմ ահա ասկից յաւիտենական անդունդներուն գրեթէ բովանդակ լայնատարած բացուած քները, ինչպէս շողճողուն մեծ ադամանդ արեգակին ներքև:

Եւ ահա թերևս աւելի քան երկու հարիւր տարի այստեղ կը սիւնանայ այս Եղիւիների մենաւոր ծառը, դալարագեղ և հաստատուն, տերևալից և երիտասարդ, բոլոր ծառերէն հեռու, բոլոր եղևիններէն մեկուսի, ինչպէս չքնաղ հովոց մը՝ բլուրներու կատարին դրուած, այս գահաւորակին վրայ:

Եւ քանիննէր արդեօք, և որպիսի մարդիկ ինծմէ առաջ նստած ասոր հովանիին տակ, ազատ համարձակ պարզեցին իրենց կրքերն ու խոկումները, իբրև վկայ մը կամ ապաստանարան մը գտնելով զինքն իրենց սրտի գաղտնիքներուն:

Զեմ կարծեր թէ այս ամայի բլրան կատարին նա բախտով ինկած ըլլայ. այլ մասնաւոր խնամքով մը տնկուած ու պատրաստուած է այս բարձունքին վրայ իբրև հովանի մը այն գլխուն վերև որ հոն ապաստանած՝ կը հետեւի մարդերու յարախօփօխ մտքին, և Արարչին անշարժ ու նոյն խորհուրդին:

Այն հեռակայ ծովուն և հովիտներուն բիւրաւոր տեսարանները իրարու յաջորդելով կարծես իմ ուշադրութիւնս կ'ուզեն գրաւել, և չեմ գիտեր անոնց մեծութենէն և տեսարաններու բազմութենէն տարուած, թէ զիս շրջապատողներու ազդեցութենէն գրաւուած, աչքերս կը մթննան, և լսողութիւնս կը զօրանայ ու կ'աճի սաստիկ:

Արևմուտքէն շնչելով քամին, բուռն և կատաղի հարաւին կը խառնուի, կը լեցնէ երկնքի և երկրի պարապը: Տեսարանը կը խառնակուի, և ամէն ինչ լեզու կ'ելլէ: Բոյսերը կ'որորուին, խոտերն ու չիւղերը կը հեծեն ու կը քշուին աննպատակ: Արածես բլուրները կը ցածնան, ու դաշտերը

կը բարձրանան: Եւ այս եղևինի ծառը ահաւոր կերպով կը շաչէ, ու ձայն կու տայ կը խշխշայ և կը շառաչէ, տատանուելով ու տանջուելով: Կարծես հովին կատաղութեան դէմ նպատակ դրուած ըլլար, այնտեղ կը թափին հոսանքներն օդեղէն, ինչպէս դիւղական հողմաղաց մը, և կամ հսկայ մեքենայի մը անիւը, անդադար կը հոլովի իր ճիւղերով և կողերով: Մերթ կը ցածնայ մինչև գլխուս զարնուելով, և մերթ մինչև երկինք բարձրացած իբրև թէ դթութիւն հայցէր. նա երբեք չէր լսեր քամիներու ոռնոցէն, և իւր ահաւոր աղաղակէն, կարծես թէ այդ իւր բնութեան պահանջն ըլլար և կամ ինքը մունետիկն ըլլար այս լուռ և ամայի տեղերուն: Այնքան խոր կ'արձագանգեն իմ հոգւոյս մէջ հովերու բռնութենէն տանջուած եղևինին վայնասունները որ իմ միտքս ճնշուած կը փոխադրուի ինձ անծանօթ և երևակայական տեղեր. կը լեցուիմ տխուր և անոյշ տենչանքներով, ուր կամաց կամաց խորասուզուելով ափշած կը մնամ ու չեմ կրնար պարզել այն ինչ որ ես կը դգամ:

Երբեմն կարծես խուլ կը դառնամ, և սակայն կը լսեմ, և երբեմն կը կարծեմ թէ ամէն բան պայծառ կը տեսնեմ, և սակայն կը սխալիմ: Ինչպէս արևուն տակ արշա-

ւող այս ամպի ծուէնները ես ալ երբեմն
կը մթննամ և երբեմն կը լուսնամ: Մտէս
ստէս ծոցիս մէջ սիրտս կը հեծկլտայ, կը
խռովի, կը խաղաղի, կը դողայ ու կը սիրէ:...

Ի՞նչ ունիս, ի՞նչ կայ ո՞վ ծառ ծփակո՞ծ,
տունկերուն մէջ դուն ալ տունկ, և հինա-
ւուրց ու միշտ դալար: Ինչո՞ւ համար միս
մինակ ու զատուած կառչած ես այս մենա-
ւոր բարձունքիս, մատնուած խաղալիկ մը
բարբարոս հովի կամքին, որ ճիւղերուդ մէջ
մտած կողերուդ բախելով, ինչպէս հսկայ եր-
գիօնի մը եղեգնեայ փողերէն, կ'որոտայ այս
անսահման պարապութեան մէջ: Եղանակ
մը որ շունի արուեստ, և հրաշալի է, ներ-
դաշնակութիւն մ'ինքնարուխ և անբացա-
տրելի, սրտագրաւ, զմայլական:

Մի գուցէ դու իջեվան ըլլաս, ով եղևինդ
իմ, վերէն զրկուած պատգամաւորի մը,
լսեցնելու համար երկնքի թագաւորին հրա-
մանները, ինչպէս երբեմն ամենօրոջ կը լը-
սուէր նրա ձայնը այս ամայի տեղերուն մէջ,
երբ դեռ չէին կանգնած քարաշէն տաճար-
ներ պաշտամունքի համար:

Երբ Բեթելի մէջ կը լսուէր խորհրդաւոր
ձայն մը, որ թւածելով տանձենիներու և
թաւուտ անտառներու մէջ տերևներուն դող-
դողուն տատանումներով մերթ կը յորդորէր
այն իմաստուն մանուկ հովիւրը, Աստուծոյ

թշնամիներուն դէմ պատերազմի. մերթ սրտի
և հողուոյ մարգարէական վերացումներու :

Ո՛վ ազատ մեծցած դու բարբառ, որ
արհամարհելով ամէն պատուար ու քաղաք
սրավազ կ'անցնէիր ընդարձակ հորիզոններ,
ինչպէս անծանօթ հրէշ մը դուրս ժայթքած
անդունդներու խաւարչաին խոռոջներէն. կ'ու-
րոտայիր գետերու հոսանքին վրայ և աղ-
բիւրներու ջրերուն մէջ, կը մոնչէիր համա-
տարած ծովերու փրփրադէզ ալիքներուն տակ,
ու բախելով կաղնիներու թիկունքին, կը
փշրէիր Վիբանանու դեռ մատղաշ ու դալար
մայրիները. կը շարժէիր անապատները ի-
րենց կարծրակուռ լեռներով հանդերձ :

Նոյն և այստեղ ինձ կը թուիս եղական ձայն
մը այս ամայի բնութեան մէջ արձակուած
ամէնիմասա Արարչէն որպէս մահուան և
կեանքի հրեշտակ. «Չայն բարբառոյ յա-
նապատի» . ու միշտ սուրալով երկնքի մէջ
և երկրի, դուն կը գուժես յաւիտենական
մահերգով աշխարհիս համատարած գերեզ-
մանին վրայ թէ «Ամենայն մարմին խոտ է»
և ինչպէս ծաղիկն ու վայրի խոտը, ան ալ
փութով կ'անցնի և ոչ իսկ թեթև հետք մը
թողած, այլ միայն «Բան Տեառն մնայ յա-
ւիտեան» :

Արդ ինձ համար այս ամայութիւնը կար-
ծես աւելի կ'ամայանայ, ուր ոչ մէկ բան

կը շարժի, կը քալէ, բաց ի այս երեքուն
ճիւղերէն, խոտերէն և շիւղերէն, հեռուն
տարածուած ծովն իւր փրփրադէղ սպիտակ
ելեէջներով կ'երթայ ու կու գայ դէպի ձախ
դէպի աջ, և ինքն իրմէ դուրս ելլելով կը
յորդի: Ասպոյտին պարզութիւնը կամարա-
ձև կը խորանայ ինչպէս ընդարձակ ձեղուն
մը ծովու և ցամաքի վրայ. այն տեղ կը
բնակին ու կը նաւարկեն մարդիկ աշխարհէ
աշխարհ, և մէկիկ մէկիկ դիրար ւքելով
կ'անցնին ու կ'երթան:

Դարերուն և ազգերուն յիշատակները,
ինչպէս խորտակուած նաւակի մը բեկոր-
ները, ժամանակ մը ալիքներու հետ ծըփ-
ծփալէն վերջ, դիակնացած կը մնան աւա-
ղուտին մէջ:

Ո՛վ սանձարձակ քամիներու հեղեղներ,
ո՛վ դարերու անդառնալի օրէնքներ, ա՞յդպէս
ուրեմն կ'անարդէք դուք մարդկութեան բո-
լոր աշխատանքն այս երկրիս վրայ. ուր որ
կը կարծէին թէ ըլլար միակ ասպարէզը
իրենց մտքի զօրութեան, բազուկներու և
սրտի տենչանքներուն...

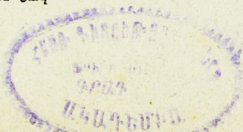
Այն սիրտը որ միշտ նորանոր յագուրդ
և հաճոյք կը փնտռէ, այն սիրտը որ երբեք
չատ չ'ըսեր, սիրտ մը որ մահէն դողալով
կը ջանայ անմահութեան թեւեր առնել,
մինչև իսկ եթէ խեղդուած ալ ըլլայ աշ-
խարհիս վաղանցուկ զքօսանքներուն մէջ:

Բ.

Սւահղ. ուր են, ուր գնացին, ի՞նչ եղան
այնքան դանազան լեզուներով մարդերու
անթիւ ցեղերը, որոնք տարածուած էին
երկրիս վրայ, զորս կարծես յանկարծակի
կը տեսնեմ որ կը դիզուին աչքիս առջեւ
խիտ առ խիտ կարգաւ, իրարմէ բաժնուած,
ինչպէս Հիւսիսային ծովուն սառնապատ
խութերուն և ապառաժներուն մէջ կարկա-
չող թռչուններու երամներ, և կամ Միջա-
գետքի դաշտերուն մէջ մարտիի բանակներ.
և ահա վայրկեանի մը մէջ թաւալազտը
ինկած ու չքացած են, և աւազէն ու հովէն
աւելի, մոռացութեան ցուրտ ծածկոցով թա-
ղուած: Ա՛հ. որքան անսպառ է մարդկային
բոյսը, որ երեք շորս անդամ կը ցանուի և
կը հնձուի դար մը կազմող հարիւր տարի-
ներու մէջ, և եօթանասո՛ւն դարեր իրարու
վրայ դիզուեր են առաջին մօրմէն մինչեւ
հիմա: Ա՛հ, քանի՛ մարդկային ցօղուններ
հնձողին ոտքը տապաստ կ'իյնան, և ինչպէս
գերանդիով քաղուած փոքրիկ շալակ մը
վայրի խոտ, այդ ամբողջ ազամային սե-
բունդը՝ ժամանակն ու մահը՝ այն դիակիր-
ները, միշտ իրենց քոստած ուսին առնե-
լով դեռ կը տանին առանց յոգնելու. կը

Եղեւիթիմ Տակ

2

փնտռեն ու կը մկրատեն, և երբեք չեն մաշիր ծածուկ ուղիներէն տանողին կրունկները. չի բթանար կեանքի դանակը, ու ալ չի դառնար ինչ որ ժամանակը կը քչէ և մահը կը տանի:

Վայ նորափթիթ կեանքերու այն բազմութեան՝ որոնք արագ արագ կը մարին ինչպէս օդհոսանքին մէջ դրուած ճրագներ: Չափազանց վաղանցուկ կեանքեր, որոնց շատերը և ոչ տղայ իսկ կարելի է կոչել, այնքան շուտ անցան արզանդի խաւարէն դէպ ի գերեզմանի խաւարը:

Անթիւ են սակաւակեաց մարդերը, ու շատ քիչ երկարակեացները. շատ քիչեր յողնած ու բեռնաւորուած տարիներով կը հասնին կեանքի նաւահանգիստը:

Ինչո՞ւ ուրեմն այնքան ծնունդ եթէ պիտի շտպրէին, ի՞նչ բերին այստեղ անոնք, և ի՞նչ կը տանին այս աշխարհէս:

Բայց ինչո՞ւ կը մտահոգուիմ ես գիտնալ մանուկ երեխային գալն ու իսկոյն մեկնիլը. մինչդեռ գաղտնիք են ինձ երկրիս վրայ թափառողներուն կեանքի բովանդակ ծալքերը:...

Նախահայրեր հազարամեայ, ըսէք ինձ, դուք ի՞նչ ըրիք երկրիս վրայ առաջին դարերու ժամանակ. միթէ լսկ անոր վրայ ակօսներ քաշել աշխատեցաք ձեր սղքատիկ

հացը վաստակելու, ու ձեր կիներէն ու տը-
զաներէն տարիով սպասուած սրային տակ
կքած՝ կրեցիք զայն, խոցոտուած փշերու
տատասկներով: Արդեօք ձեր կեանքի բո-
լոր ժամանակը դարերսով զբաղեցաք, շըտ-
կելու և հարթելու երկրիս երեսէն կոշտերն
ու փոսերը, շինարարութեան և հողագոր-
ծութեան դործիքներ պատրաստելու, և նը-
ւաճելու համար կենդանիները ձեզ օգնելու
և կերակուր ըլլալու, հալածելու համար
վնասակար գազաններուն և թռչուններուն
բանակները, և ընտանեցնելու օգտակար-
ները. ասոնցմով ուրեմն զբաղեցաք ու շը-
կրցաք յայտնի յիշատակ մ'իսկ թողուլ ձեր
ապագայ թոռներուն և ոչ ձեր մաշած ու-
կորները, ինչ որ փիղեր և արջեր և ուրիշ
գազաններ, հազար դարեր յետոյ մեզ հաս-
ցուցին քարերու խոռոչներուն և կամ եր-
կրիս խոր հանքերուն մէջ: Ասկայն եթէ
մարդկութեան նախահայրերու աւերակ կը-
մախքներն ալ մեզի գային հասնէին՝ ի՞նչ
սփոփանք պիտի զգայինք անոնցմէ, եթէ
ոչ տեսնել մեր իսկ աչքով թէ սպրած են
անթիւ մարդեր, ոչինչ մեզ թողնելով բայց
միայն իրենց անցնիլը:

Ահաւասիկ երկրիս բոլոր արեւմտեան կի-
սագունտը, բեւեռէ բեւեռ ձգուած ովկիա-
նոսի ընդարձակ տարածութեան մէջ, —

իբրև աննշան կղզի մը Աիկլոպներու, կամ
 Ատլանդիկ կոչուած այն անորոշ աշխարհը,
 երգուած գեղեցկախօս իմաստասէրէն, զոր
 ուրիշ հետախոյզներ կը փնտռեն ու չեն
 գտներ, կը գտնեն և չեն կարող հաստա-
 տել. — ահա 400 տարի հազիւ կայ յայտ-
 նուեցաւ մեր արևելեան կիսադնտիս, ու կո-
 շուեցաւ Նոր աշխարհ: Թէպէտ հին էր հա-
 ւասարապէս, ու նման մերինին հազարաւոր
 տարիներ ապրեցուցած էր մարդկային ան-
 թիւ ցեղեր, անոնց մայր և դայեակ ըլլա-
 լով: Անոնցմէ քիչերուն, դեռ կան մնացած
 հնութեան յիշատակներ, ինչպէս Մեքսիկա-
 ցիներուն և Բերուցիներունը, որոնց վրայ
 հնագէտները կը տեսնեն Լիբիոյ Նեղոսա-
 կան ժողովուրդներու ձեռակերաններուն բո-
 լորովին նման տիպարներ: Նւ ո՛վ գիտէ այդ
 ազգերու հազար դարերով անցեալ պատ-
 մութիւնները: . . . Պարսո՞պ տեղն ուրեմն
 անոնք անցան ու գացին, այնքան լեզունե-
 րով Ամերիկեան ամբոխներ, ինչպէս լեռ-
 ներու և խոր ձորերու մէջ աճած բոյսեր,
 ուր մարդը չի հասնիր, թերեւս և ոչ երէ-
 ները կ'արածին, որ առանձին կ'աճին և
 առանձին կը խոնարհին բնութեան անխառով
 ծոցին մէջ:

Բայց ինչո՞ւ կը զարմանանք Ամերիկայի
 ամայութեան վրայ, երբ ծանօթ կարծուած

այս աշխարհի մեծ մասը և բոլոր կեդրոնը յետ այսքան դարերու դեռ անձանօթ մնացած, հազիւ հեատխոյզներէ ոմանց երկար քըննութիւններէն վերջ սկսած է քիչ քիչ ճանչցուիլ :

Ափրիկէն՝ որ ինչպէս առակը կ'ըսէ թէ միշտ նորանոր յայտնութիւններ կ'ընէ, Նոր աշխարհի գիւտէն վերջն ալ, միայն ծովեղերքները ծանօթ էին, և ահա շորս դար է մանաւանդ թէ աւելի քան 44 դար որ կեդրոնը իբրեւ թանձր խաւարով պատած՝ դիտուններէն անգամ դեռ ծածուկ է :

Եթովպական ու Եգիպտական ժողովուրդներու այն դարմանալի հրաշակերտները որոնց հոշակը ամէն կողմ կը հնչէր, ահա հազիւ կամաց կամաց վեր կը կանգնին, դարերու աւազուտ փոշիները թօթափելով. երեք հազար տարիներու մեռելութեամբ զմոտուած մարմիններն ի լոյս կու գան և կենդանի չեն, այսպէս վկայ կանգնելով մահուան, որուն ճիրաններէն չկրցան ճողպրի իրենց արուեստին բոլոր նրբութեամբ, և նոյնպէս վկայ ըլլալով անմահութեան մը, զոր հազիւ ազօտ լոյսով ըմբռնած էին հին ժամանակ: Անոնց բուրգերուն և սփինքաներու հսկայակերտ և վեհապանծ քարաշէն կառուցուածքներուն, անոնց մեհեաններուն և պալատներու ճակատներուն վրայ, ու

կոթողներուն և քարակոյտէ յուշարձաններուն վրայ, կը տեսնուին խեղճուկ և նանրահաւատ մտքի նշանները, կատուի և քաշահաւի, սողուններու և բնդեռի նկարներ, և այս՝ ամենազօր Փարուսներու մահարձաններուն վրայ: Ո՛վ սնապարծ աշխարհայդքան անթիւ յուշարձաններով զիս կը հիացնես, բայց չես կրնար կշտացնել. քու մեծագործ և տիեզերակալ Հռամսէսներդ ու Սէթիներդ, այս՝ թողուցին կոթողներ մինչեւ Տաւրոս, մինչեւ Աովկաս, բայց և ոչ հիացողներու սրտերուն մէջ: Մահուան՝ քան թէ կենդանութեան յիշատակներ են, ու թէպէտ՝ չեմ ուրանար, շատ անգամ ջանացին անմահութիւնը կերպարանել, սուկայն այնքան թանձր ու մութ գոյներով նկարագրեցին ճշմարտութիւնը, որ չկրցան կամ շուղեցին անոր մասյլ քօղը պատուել ու դէմ առ դէմ տեսնել այդ սքանչելիքը. ինձ համար ունայնութեամբ անցնող որոտաձայն հովեր են Ազիպտոս և իր դրացիները: Գուք ալ ո՛վ ալիքներու քաղաքներ, ծովահարսերու տիկիներ Տիւրոս և Սիդոն, և դուն ալ Աարքեդոն զօրութեանց մէջ զօրաւոր, որ Հռոմի և Մակեդոնացւոյն դէմ յանդգնեցաք սաքի ելլել, որ ծովերու և ցամաքներու վրայ մաքս կը դնէիք, այժմ՝ ծովու և ցամաքի մէջ խորտակուած աւե-

բակներ էք՝ թաղուած աւազին տակ ինչպէս
 փշրուած սափորներ, իրրեւ յիշատակ նա-
 ւազին և բնակարան թշուառներու:

Աօխոյ ամենահարուստ և ամենազօր ար-
 քաներն ալ աւելի բան մը շաւանդեցին մեզ,
 որոնք երբեմն իրրեւ երկրաւոր աստուած-
 ներ իրենց ոսկի դահը դրին Յփրատի ու
 Տիգրիսի հովիտներուն մէջ, և պղնձաձոյլ
 ցանցի մէջ առնելով ազգեր ու հեռաւոր
 աշխարհներ, լեռնցին ու դաշտեցին, ցամաք-
 ներ և ծովեզերքներ. Նգէական ափունք-
 ներէն մինչեւ երկնամերձ Եմաւոնը, Կով-
 կասի սպստամբ սարերէն մինչև Արուայիկ-
 ներու ամայի աւազուտները, մինչեւ Խա-
 զաղական ուլկիանու անդունդները հասան:
 Երկու հազար տարիներու ընդարձակութեան
 մէջ, բռնաւորը բռնաւորէն յափշտակեց միա-
 պետի մականը, անդառնալի հրամանով
 միայն արքունի ոստանը փոխելով, երբեմն
 Քաղան երբեմն Նինուէ, երբեմն Բաբելոն
 կամ Նկքատան և երբեմն ի Շօշ. շահաս-
 տաններ տիեզերական ճոխութեան, ուր ինչ-
 պէս ոսկեղէն խողովակէ մը, կը հոսէր, կը
 դիզուէր աշխարհիս ամբողջ հարստութիւնն
 ու պերճութիւնը, և իր դիւթանքը կը տա-
 բաժէր նուաճուած ազգերու և ցեղերու հա-
 բիւրաւոր գաւառներուն մէջ: Իւրաքանչիւր
 գաւառի տէրն ու իշխանը, բռնաւորներու

ամբարտաւանութենէն տեսակ մը ստիպող սաստով հրաւիրուած, — անոր՝ որ 66 կանգնով իր ոսկեղէն պատկերը դրաւ Դէերայի դաշտին մէջ, որոշուած պահուն երբ ձայն տան հազար տեսակ գործիքներ, գալ խոնարհիլ ու զինքը պաշտել. — Այլ խոնուէին, կը դիզուէին քաղաքներէն, ու վերջին սահմաններէն, իրարու անծանօթ մարդեր, որոնք երբեք չէին լսած իրարու լեզուն, արձանին առջեւ գետին իյնալ ու համբուրել, կամ սպասել մինչեւ լոյս թագաւորին դրան առջեւ արեգակի ծագելուն, ինչպէս ալիքներու բարբարոս ամբոխ մը երբ հարաւը շնչելով կը փակէ ծովածոցի մը մէջ: Եւ այս ամէնը՝ քաղղէացիի մը կամ տտորիի մը սրտին փափաքն ու քմահաճոյքը կատարելու համար, որ հասարակ մարդէ մ'աւելի բան չունէր (բաց ի յիմար գոռոզութենէն) ինքզինքն համաշխարհի մարդերու կեանքին ու կամքին տէրն ու իշխանը կարծելով, կ'օրհնէր ու կ'երանէր իր եսը: Եւ սակայն ասոնք ալ անցան ու չկրցան հաստատուն մնալ, ոչ բարձրաբերձ արձանները, և ոչ զանոնք կանգնող հպարտ սըրտերը, թէպէտ ձուլուած էին ոսկիով արծաթով երկաթով և պղնձով, այլ որովհետեւ, ըստ Մարգարէին¹, խեցեղէն սրունքներու:

1. Դանիէլ Մարգարէ:

և ոտքերու վրայ կանգնած էին շղիմացան
այն վիթխարի հսկան երկար ժամանակ
կրելու. և ահա բլուրէ մը փոքրիկ քար մը
կը փրթի, ինչպէս երեւցաւ անոր (մարդա-
րէին), թաւալղլոր կու գայ ու կը բախի ան-
ճոռնի հսկային. զետինը կը թնդայ, դող
կ'ելլեն տեսնողները, և խկոյն կը փշրուի
հզօր բռնաւորին ահն ու սարսափը, ինչպէս
ստուերը որ կը խուսէ երբ ոստաքանց կող-
նին կ'իյնայ կացիններուն կոփիւնէն: Ինչ-
պէս յանդուգն երիտասարդներ և կաշմբուն
ախոյեաններ, իրարու դէմ պայքարելով, մէ-
կիկ մէկիկ թօթափեցան Սսուրն ու Բարէլը,
Քաղզէացին և Մարը, Պարսիկն ու Պահ-
լաւը, Հելլէնն ու Հոռոմը. կոխուած ու կոխ-
կըռտուած դարերու զարչապարէն և ազդե-
րէն սղօրմելի:

Ու անապատին մէջ մեծցած կիսամերկ
Տաճկիկը, թափառական ցեղապետ մը, Քիւր-
տի ձագ մը, այսօր նստած արուեստագեղ
սիւներու ծայրը, կամ եռադէմ պատկեր-
ներու վրայ (մարդու դէմքով, ցուլի գլխով
և արծուաթեւ) կամ արեղակի տաճարնե-
րուն կիսաւեր դռներու շուքին՝ կը ծխեն
անփոյթ և հեշտաբեր ծուխը, կարծես պատ-
կերել ուղէին մարդկային ձեռագործին ծու-
խի նման ոչնչանալը, և անմահ համարուած
մարդկան և իրերուն ունայնութիւնը: Ո՛վ

աշխարհներու մայր համարուած քաղաքներ, հարիւր դռներով, բարձր բերդերով և հաստ պարիսպներով, դուք Բարելոն և Նինուէ, Պալմիրա, Պերսեպոլիս, Թերէներ և Մեմփիս, Սլակ ու Պահալպաքներ, դուք հազարաւոր լեզուներով քաջերու հանգըրուաններ, ինչո՞ւ այդպէս լուռ էք, ինչո՞ւ անշարժ կեցեր էք: Ո՞վ հսկայ մահարձաններ հզօր ազգերու: Ո՞վ ժողովուրդներու ունայն աշխատանքներ, և դարերու վիժածներ: Ո՞վ սնտախ երկունք սրտերու և մեռած ծնունդներ մտքերու:

Ո՞րքան քիչեր խորհեցան ճշմարիտ գեղեցկութիւնը իրենց ձեռնարուեստ և կամ մտացածին ստեղծագործութեանց մէջ: Ու դեռ աւելի քիչեր եղան որ իրենց աչքերն երկրէս վեր բարձրացուցին, տեսնելու համար իրենց գլխէն վեր եղածները. ու ևս աւելի քիչ մարդիկ յաջողեցան այս երեւելի շքմապատը պատուել և աներեւոյթին հասնիլ:

Բոլոր երկիրս, յետ հազար տարուան կեանքի մը՝ կ'ըսէ Ս. Գիրքը, ընկղմեցաւ ջրերու անդունդի մը մէջ խեղդելու և փրճացնելու համար ամբողջ մարդկութիւնը, որովհետեւ մի միայն մտով շինուած էին, այսինքն լոկ մարմնի հաճոյքները կը խորհէին և կը հոգային, անփոյթ ձգելով անմարմնականն ու հոգեւորը: Ահաւոր աղէտ,

անթիւ կորուստ: Բայց, աւանդ, մարդկութիւնը վերստին ծնելով ու բազմանալով, չբժըշկուեցաւ իր հիւանդութենէն, և նոյն կըրքերը՝ կըրքերու բռնադոյնն՝ ու տարփալին կը տիրէ իրենց սրտին վրայ. բանալով ներքին աւելի սաստիկ պատերազմ մը, քան արտաքին ամենէն խուժուժ պայքարը, ու ջարդը եւս աւելի ահաւոր քան սուրի կոտորածը: Շատեր կան սուբով ինկած, անթիւ են սիրովները. առաջինը խոց մ'է լոկ, երկրորդը վէրք է: Ահաւասիկ հսկաներու սարսափը թուլացած Գալիլայի թևերուն մէջ. մարդերու ամենէն իմաստունը Տիրոսի աղջկան հրապոյրներէն պարաւանդուած, գիւցաղներ յաղթուած փափուկ օրիորդներէ. ինքնին աստուածներ ու Երկընքի զաւակներ կործանուած այդ նոյն աղէտէն: Գո՛ւն իսկ, — կը յիշեմ ու կը դողամ, — Գո՛ւն իսկ, հոգի և սիրտ կըրողներուն ամենէն կատարեալը, որուն Աստուած՝ իմ սրտին համեմատ մարդն է ըսաւ. դո՛ւն ալ զարնուեցար այդ սլաքով, որ նախ մարդկութեան նախամօր ծոցէն դուրս թըռչելով առաջին հարուածն առաջին մարդուն տուաւ, և անով թունաւորեց բովանդակ իր սերունդը: Քանի՛ հազար բանակներ, քանի՛ գունդեր զինուած զէնքով, երիվարով, ո՛րքան արշաւանքներ անապատներու մէջ,

գիւղերու վրայ, աւագակութիւններ ծովերու վրայ, ցամաքային պաշարումներ, խրամներ քաղաքներու մօտ, և փուղումներ պարիսպներու, յորդահոս արիւնի հեղեղներ, և արցունքի գետեր, յափշտակելու կամ հասցընելու համար տարփուհին տարփացողին, որուն համբաւը թերեւս աւելի մեծ էր քան գեղեցկութիւնը, ինչպէս ցանկութիւնը քան վայելքը, որ թերեւս անամօթ գիշերուան մը մէջ ամէն բան փութով մարեցաւ և շամանդաղի ստուերը փարատեց տասը տարիներու ցանկալի սպասուածը: Զօրաւորներ ու աշխարհակալներ ալ գիտցան, թէպէտ ուշ, թէ ըմբիշներու և գազաններու յաղթողներն անգամ, կը պարտուին այդ փափկամորթ կենդանիէն, և շկայ աւելի հաստ և երկար շղթայ մը քան սիրոյ փոկին կապերը, որ տկարը զօրաւորին հետ շղթայած կը քաշէ ու կը տանի սարեր ձորեր, կամ մինչեւ ցմահ ստրկութեան, կամ աւելի անդին դէպ ի մահն յաւիտենական: Հաղութէ բիւրաւորներէն մին ըլլայ որ փրցնելով շղթաները, կամ կապուած այլ ոչ կաշկանդուած ողջանդամ ազատի:

Թող հիմա ալ աշխատին քերթողներն ու թատրերգակներ Իլիական ու Յնէական հագներգութեանց մէջ փառաբանել սիրային դիւցազները. յիմարներ և իմաստուններ

Թող խառն ի խուռն վազեն դէպ ի Թատրոն, ները տեսնելու համար սիրով ինկածներու տեսարանն ու կերպարանքը, զորս գիտէ ծածկել բանաստեղծներու բազմապիսի հանձարը, և նուագներու ներդաշնակութիւնը շողաքորթութեամբ քաղցրացնել, ուր փայփայելով կ'ամոքեն իրենց սիրաը, ինքզինքնին խաբելու համար: Բայց Սոփոկեաններու և Գոռնելեաններու բոլոր արուեստներն ալ չեն կրնար ծածկել մարդուս սրտին խեղճութիւնն և ունայնութիւնը:

Բայց որովհետեւ հասարակաց ցաւ մ'է, և թէ բովանդակ մարդկային բնութիւնը տեսակ տեսակ ախտերով ու կիրքերով վարակուած է, անգթութիւն պիտի ըլլար չըցաւակցիլ սրտի վէրքերուն. սիրոյ յանցանքը դէթ աւելի ներելի է քան ռիսակալութիւնը, դէպ ի սէրը՝ սիրտն ինքնին կը ձկտի, դէպ ի ռիսը միտքը սրտին կը դրդէ: Սիրով դարձուածները ահա կը խնամեն ու կը կենդանացնեն թեթեւամիտ վիպասանները, իսկ ասեղութեան վէրքերն ու հարուածները, որ ազաւոթեան կամ հպարտութեան և կամ սեէ հարստահարութեան համար եղած ըլլան, ո՞վ կը յանդգնի գովել, բայց եթէ մէկն ուզէ ինքզինքը խայտառակել: Չկայ պատերազմէն աւելի ամօթալի գործ, չկայ ատկէց աւելի մարդկային տմարդութիւն, մա-

նաւանդ եթէ մէկը անգամ մը քննէ պատ-
ճառներն ու արդիւնքները, անոր պատրաս-
տութիւնն ու վախճանը: Նայէ այն դաշ-
տերը ուր հռչակաւոր պատերազմներ մըղ-
ուեցան, Նինոսի օրերէն մինչեւ Նարուէոն.
անցի՛ր՝ Քսերքսէսի, Ալեքսանդրի, Աննի-
բաղի, Կեսարի, Հռոմայ հաղարաւոր զօրա-
վարներու բանակներուն մէջէն, Եւրոպայի և
Ասիոյ բիւրաւոր ցեղերու ճամբարներէն,
հիւսիսային հրոսակներու և անապատի մէջ
թափառող սկիւթական ու թաթարական
գունդերէն, առաջին դարերու անթիւ և ան-
համար զինուորութիւններէն, միջին ու վեր-
ջին դարերէն, տես թէ սարսափած ինչպէս
պիտի զարմանաս որ՝ մարդու հոգին հինէն
մինչեւ հիմա աւելի տիրելու և սպաննելու
հետամուտ եղած է քան թէ աճեցնելու և
կեանք տալու: Աւա՛ղ այնքան թարմ հասակ-
ներուն, որոնք երկրի դալարութեան վրայ
հնձուեցան, փճացնելով հասունութեան պը-
տուղը: Եղբայրն իր եղբայրը կը թաղէ,
հայրն իր որդին, շատ անգամ սպաննուած
մէկ մարդու՝ քմահաճոյքին համար, ու ճար-
տար արուեստագէտներն ալ կ'աշխատին կը
քրանին շինելու և կանգնելու մահարձաններ
մարդասպաններուն համար:

Եգիպտոսի ու Նինուէի, Հռոմայ ու բոլոր
ներկայ ազգերուն հոս թողած արձաննե-

բուն և քանդակներուն ամենամեծ մասը, պատերազմներ կը ներկայացնեն, յաղթանակն ու պարտութիւնը, գերին ու գերողը, զօրավարն ու մարտիկը, մարգերու համար մեծ են անոնք՝ որ աւելի զազանարար բազմութիւն ջարդեցին: Եւ գարնան ծաղիկներ փեսային ու հարսին յոյսերէն փրցուած, հիւսուած կը կախուին ցուրտ՝ բուրգերէն ու կոթողներէն աշխարհակալ և յաղթող կոչուածներուն: Այն ինձ, լոկ մարդու մը անունը տարիներով պատերազմներու տառապանքը կը մոռցնէ. գեղեցկութեան համբաւը գիւղերու և քաղաքներու խոր հառաչանքը կը լռեցնէ. և շոայլուած պատիւը կը ջանայ պարփակել դաշտերու և ագարակներու մէջ բարձրացած արիւնի ահաւոր ծովերը, ու շեղջակուտուած այն դիակները՝ որ իրենց տակ նետուած ու ծածկուած են աճապարանքով, կարծես աշխարհիս ամենագեղեցիկ արարածը՝ ամենէն աւելի դարձելին ըլլար:

Բայց պիտի ըսեն թէ, ուրեմն պարանպ տեղ աշխատեցան և անարգ գործ մը պէտք է համարինք հայրենիքի համար պատերազմողներուն շարչարանքն ու համբաւը, եթէ մեռած ըլլան անոնք՝ եթէ ողջ: Ահ. սըրբազան է հայրենիքը և ամենախոր անոր զգացմունքը, նուիրական է հայրենիքի սե-

դանը, կրօնքի սեղանէն յետոյ. մանաւանդ թէ իրարմէ անբաժան երկու խորաններ են, թէ որ ստուգիւ ճշմարիտ հայրենասիրութեամբ կատարուած է այդ փառաբանուած գործը. գործ մը որ իր ճակտին անմահութեան կնիք չունի, նա կատարեալ գործ չէ: Կրօնքն է որ այստեղ արեգակին տակ գործի մը յաւիտենականութեան կնիք և պսակ կու տայ, և զայն արեգակէն ալ վեր կը բարձրացնէ:

Կը հիանամ ու կը դովեմ քեզ հետ, ս՛վ կորովաբանդ Ատտիկեցի, զանոնք՝ որ քաջութեամբ ինկան Պղատէայի և Սաղամինայի դաշտերուն մէջ, Մարաթոնի և Քերոֆնայի մէջ, զանոնք որ ամէն կողմ ամէն ազգի մէջ դիւցազնօրէն կռուեցան, իմ ձայնս ես ալ կը խառնեմ հոստորներու և բանաստեղծներու փառաբանութեանց, չեմ արհամարհեր հայրենիքի նահատակներուն կանգնուած կամարները. դեռ աւելի զգացուած հոգւով սլիտի ուղէի հոչակել զանոնք, եթէ՛ այն հեռաւոր աշխարհին մէջ, ուր իրենց հոգին դացած կը հանգչի, հասնէր այս երկրէն իրենց այնունին փառաբանութիւնը: Եթէ այն աշխարհն՝ ուր իրենք կան, չեն արձագանգեր անոնց համար բարձրացուցած մեր տօնական երգերը, կամ մեր ըրածը կամ անոնցն ուղիղ չէ: Ունայն տեղ՝ գուսաններ, վիպա-

սաններ, ու բոլոր երգերու, նուազարան-
ներու և որոտացող փողերու արուեստաւոր-
ները կը քրտնին եթէ մէկ վանկ ալ այդքան
աղաղակէն՝ որ մեր դաշտերն ու քաղաքները
կը թնդացնէ, չի կրնար կտրել անցնիլ յա-
ւիտենականութեան սահմանները, ուր միայն
կը մնայ գործի մը իսկական արդիւնքն ու
պատիւը, և ոչ սնապարծ ստուերը: Այն
ատեն քամիին ահագնադոշ շաչիւնը աւելի
ազդու, աւելի խոր իմաստ ունի, երբ գո-
վողի բերանէն մինչև գովածի ականջը ուղի
մ'է բացած: Առաքինութիւնն է միայն այս
տեղէն հանդերձեալի անսահմանն անցնող
հրեշտակը: Ո՛վ փառապանծ ՅԼԼադա և
Նատիոն և ձեզ նմաններ — երբ կը լսեմ
ու կը տեսնեմ ձեր հայրենասէր զիւցազ-
ներու արձանները սիրտս կը զզրդի ու կը
տրոփէ... բայց իսկոյն կը դադրի:

Ի՞նչ օգուտ, եթէ՝ ինչպէս չեմ կարող
զգացում տալ ձեր պղնձէ և մարմարէ ար-
ձաններուն, նոյնպէս չկարենամ երբեք աղ-
դել ձեր բոլորովին ցամքած սրտերուն. կամ
թէ այս անցաւոր կեանքէն վերջ չկարենամ
հանդիպիլ ձեզ՝ որ կանխելով զիս անցաք
ու գացիք: Ձեր Յիւսեան հովիտներէն ա-
ւելի բարձր, աւելի սուրբ տեղ մը կ'ուզեմ
ես, ազնիւ հոգիներուն համար:

Աւելի ազնիւ և աւելի իմաստուն են ինձ
Նդիւիմիս Տակ

Համար հեզահոգի մարդուն աշխատանքը, խաղաղասէր արուեստագէտին արդիւնքը, որոնք պընելով բնութեան գեղեցկութեան վրայ, աշխատեցան զայն նկարել տախտակներու, քարերու, և կաղապարներու վրայ, օգնական առնելով զանազան անօթներ, և նիւթեր զորս իրենց նախորդ հնարամիտ արուեստագէտները գտան, ու նիւթը գոյնին զօղելով ստեղծեցին արուեստի զանազան ճիւղեր. ինչպէս պատկերահանութիւն, արձանագործութիւն, ճարտարապետութիւն բնակարանի, ճամբաներու և անցքերու ջուրի վրայ: Աւելի զիս կը հիացնէ այն արուեստը մտքի և մատներու ծնունդ, որ պարիսպներ բարձրացուց, կամուրջներ ձգեց անգնդախոր հեղեղատներու և լայնատարած գետերու վրայ, բարձրացուց բարձր ու վսեմ կոթողներ, երկնքի աննիւթ գմբէթին դէմ վերացուց քարէ շինուած գմբէթներ, քանդակեց անհեթեթ քարի հսկայ զանգուածները՝ դրոշմելով այնտեղ կենդանիի կերպարանք և ամէն կարծր ու կակուղ նիւթ տաշելով, լմելով գործածեց շինութեան ու պերճանքի, քան թէ այն պատճառները որոնց համար շինուեցան ու կանգնեցան այդ հրաշակերտ ձեռագործները, որոնց բեկորներու աւերակներուն վրայ դարերը կը հիանան: Որովհետեւ շատ անգամ բռնա-

ւորի մը կամ մեծ հարուստի մը քմահաճոյ
ամբարտաւանութիւնը, կամ թէ ակար դո-
րով մըն է որ հրամայեց զանոնք կանգնել,
անշուշտ գրկելով ու ստիպելով. իսկ արուես-
տագէտն առանց ուզելու քողարկելով ծած-
կեց անոր տգիտութիւնը: Ահա ասոնք են
անցեալ դարերու և ազգերու տքնութեանց
ամենացայտուն մնացորդները, ու մարդուս
կարողութեան յուշարձանները:

Բայց, ըսէք ինձ, բնութեմէն աւելի ի՞նչ
կարող են մեզ պատկերել այդ մանրադըր-
ուագ արձաններն ու քանդակները, որքան
ալ ամենակատարեալ գործ ու յիշատակ հա-
մարուին մարդկային ճարտարութեան ու
հանճարին. ու շատեր քան թէ քիչեր և ոչ
իսկ էլ հասնին բնական օրինակին, մանա-
ւանդ թէ կ'ազճատեն անոր իսկական պար-
զութիւնը: Ամենէն նրբամիտ և նրբամատ
համարուած արուեստագէտներն ալ Փիդի-
ասներ և Ապեղէսներ, Սանցիոյ և Կանովա
կարկտանով օրինակողներ են միայն հա-
րազատ բնութեան. որոնք և ոչ իսկ կրցան՝
Ուիմպոսը զզրդող համարուած Արամազդի
հոկայ արձանին ոտքերէն մին շարժել տալ.
և ոչ կապուտաչուի Սթենասին արտեւա-
նունքը թրթռացնել, թող թէ մուրճի հա-
րուածով կոփուած իրենց սաստուածներուն
երակի մը բաբախումը, կամ ջիղերու պըր-

կումբը, ուր որ ազատօրէն կը ճեմէին ճճի-
ներ ու մթեղներ, այլ միայն գեղեցկութեան
խուսափող հետք մը անշունչ և անշարժ, և
յաջողեցան կերպաւորել տձեւ դանգուածին
մէջ, տեսնողներու վրայ հարեւանցի աղղե-
ցութիւն մը թողնելով և այն ոչ ամէնուն
զգալի:

Քերադոյն քան ձեռքի արուեստները կը
համարիմ մտքի հանճարները, որոնք արձակ
կամ ոտանաւոր բառերով իրենց հոգեկան
ցոլացումն ու արտադրութիւնը ճառերու,
քերթուածներու և երգերու մէջ մարմնա-
ցուցին սնունդ առնելով՝ ինչպէս մայր դա-
յեակէ մը՝ մտքէն ու սրտէն, ու մարդերէն
անծանօթ և անլուծելի մնացած գաղտնի-
քը, մերձենալի դիւրահաղորդ ու շօշափելի
ըրին: Անոր համար անոնք այնքան մեծ և
այնքան օգտակար են, որովհետեւ իրենց
անկարող մերձաւորին կը սորվեցնեն կամ
կը բացատրեն բնութեան կարգերը, մտքի
գաղտնիքները մանաւանդ բարոյականի ըս-
կըղբունքները, ասով ներքին մարդը կը
զարգանայ, կ'ուռճանայ ու կ'ապրի բար-
ձրանալով այս անցաւոր աշխարհէս ալ ան-
դին դէպ ի ճշմարտութիւնը:

Ճշմարտութիւն... ճշմարտութիւն: Ահա
լուծումը այս մտատանջող առեղծուածին.
ահա մարդու նպատակին կէտը, երկնքի

և երկրի կամուրջը: Այս է մտքին թռիչը,
 սրտին ասպարէզը, հոգւոյն աթոռը: Բայց,
 աւանդ, ո՛րքան բազմութիւն որ զայն կը փըն-
 տոեն ու կը փորձեն, և ո՛րքան քիչեր կը
 հասնին ու կը գտնեն: Եւ առհասարակ զայն
 գտնելու և վայելելու հաճոյքէն զրկուած կը
 տեսնեմ՝ խոշոր բազմութիւն մը որ մար-
 մնական կրքերու, շահատակութիւններու,
 կռիւներու, տիրելու, յափշտակելու, ձեռա-
 դործի և մեքենական ճարտարութեան ար-
 ուեստներուն մէջ, ամենանուրբ կրթութիւն
 ստացած է. կան ուրիշներ ալ որ ուռու-
 ցիկ ճառերով, սնամէջ հռետորութիւններով,
 և օձալեզու մեղրահիւս խօսքերով հոգին ու
 միտքը կաշկանդած և վանդակած, շեն կըր-
 նար համարձակ վերանալ հոն՝ ուր զիրենք
 կը մղէ ներքին գաղտնի զօրութիւն մը:

Եւ ահա այդ սգիէն մղուած, իմաստասէր-
 ներու բանակ մը ամէնուն առջեւ ինկած եր-
 կակենցաղ մարդկութեան ճանապարհ բա-
 նալու. իրրեւ առաջնորդ և միջնորդ խաժա-
 մութ ռամիկին, գտնելու և ցուցնելու համար
 կեանքի ճանապարհը և հասցնելու յետին
 երջանիկ ու ահաւոր վախճանին: Պործ մը,
 մանաւանդ թէ գեղեցիկ փափաք և հազար
 անգամ դովելի, թէ որ յաջողէին, և ոչ թէ
 արտառոց և այլանդակ սերմեր ցանէին ու-
 րիշներու մտքին մէջ, փոխանակ բնական

տգիտութեան արմատը չորցնելու կամաւոր
աճեցնէին մոլորութիւնները: Կամ խաբ-
ուած՝ կը խաբէին, կամ տեսնելով հանդերձ
ճշմարտութեան ճառագայթները, շարու-
թեամբ լեցուած, դէպ ի ստութիւն կը դի-
մէին, և կամ մօտենալով ճշմարտութեան,
դայն քողարկեալ կերպով տեսան, և անկա-
տար վանկերով անուանեցին, սակայն ոչ
իրականին հասան և ոչ կրցան դայն կատա-
րեալ արտաբերել:

Համարինք թէ, Ակադեմական դեղեցիկ
դիւտերը, ճեմականներու խորիմաստ վը-
ճիւնները, կամ Սոկրատի և Պիւթագորասի
աւանդութիւնները, կամ թէ Չիւն, Հնդիկ,
Պարսիկ իմաստուններուն օրէնքներն ու
պատգամները ամէն կողմ տարածուած և
ընդունուած ըլլային, ինչպէս որ քիչ չեն այն
մասերը ուր քարոզուած և ընդունուած են
այս վերջիններուն օրէնքներն ու վարդապե-
տութիւնները, սակայն ատոնցմէ ի՞նչ շա-
հեցաւ աշխարհս և ի՞նչ պիտի շահի դեռ:

Մի՞թէ լուսաւոր արեւելքի զաւակները
չեն որ երեք, չորս հազար տարի վերջն ալ
դեռ կը խարխափին տգիտութեան խաւա-
րին մէջ, հետեւելով իրենց հինցած իմաս-
տուններուն, Զրադաշտի, Մանուի, Կոմ-
փիւկիոսի և նմաններուն, աստուածախառն
գոյ և անգոյ Պուտտային ու Բրահմային:

Ինքնին Յունաստան չորս կամ հինգ դար առաջ մեր թուականէն, իր ամենապայծառ դարուն, ուր ամէն տեսակ հանճարներ և արուեստներ կը ծաղկէին, ո՞ր աստիճան կրցաւ ճշմարտութեան հասնիլ և իրեն հետ ալ մարդկութիւնը հասցնել:

Եթէ Սոկրատ մը, կամ Պղատոն մը կը կարծէին թէ կրցան ճշմարտութիւն գտնել, քանի՜ հաղարներ արդեօք անոնց՝ մոլխսինդն ու խեցեկոյտը, իբրեւ վարձ կը պատրաստէին:

Այն մեծ և ահաւոր Հռոմն ալ յափշտակիչ ու դեղեւկոտ հետեւողն Ելլադայի բոլոր լաութիւններուն. ի՞նչ շահեցաւ յունական հանճարին հինգ հարիւր տարուան աշխատանքէն. կշռուած և արդար քաղաքական օրէնքներ տալով հանդերձ իրեն տիրապետած բոլոր ազգերուն, որպէս զի իր տիեզերական աշխարհակալութիւնն ամրապնդէ: Կրցա՞ւ հիւսիսի և արեւելքի բարբարոս, սինլքոր, խուժաններէն ազատել իր նախնիքներուն փառքն ու զօրութիւնը: Կրցա՞ւ մանաւանդ ժողովրդի բարքերը անարատ պահել մոլութիւններու ամէնէն կատաղի բանակէն: Միթէ խաղալիկ, գերի և սպանդանոց չեղա՞ւ, օտար աղգերէն ու ղէնքերէն աւելի, իր մէջէն բուսած ու աճած սիրելի ախտերուն ու մոլութիւններուն: Եթէ Հռոմայե-

ցիին քով Պղատոններ Զենոններ շկային, միթէ քիչ իմաստուն էին կատոնները, կիկերոնները, Սենեկաները, Տակիտոսները, Պլինիոսները, Կուինտիլիանոսները և ուրիշներ, որոնք հոն էին և աչքով կը տեսնէին. Հելլէն իմաստասէրներու գրքերը լատին լեզուով թարգմանած իրենց քովը չէին. միթէ իրենց առջեւը շունէին յոյնէն աւելի՛ հազար տարիներու երկար փորձառութիւն մը: Մէկիկ մէկիկ ծիրանին ու պսակն յափըշտակելով կեսարներ ու Օգոստոսներ ելան. հալածելու համար իրենց ծովածաւալ պետութեան սահմաններն ասպատակողները, վերստին թուցնելու Հռովմէական արծիւները, այն ժամանակ ծանօթ աշխարհներուն մինչեւ վերջին ծայրը, և քիչ թէ շատ ալ յաջողեցան:

Հապա ինչո՞ւ մէկը չեղաւ երբեք, ոչ առաջ ոչ յետոյ որ համարձակ ըսէր բոլոր աշխարհիս. — Ամէնքդ ալ ետեւէս եկէք. կամ թէ անցէք այս ճամբայէն դոր ևս կը բանամ և պիտի հասնիք կեանքի նպատակին. Օ՛ն ուրեմն գործեցէք ինձ նման և յաւիտեանս պիտի ապրիք...»:

Ո՛հ, այս ինչ աշխարհածուփ փոթորիկ է որ կը լռեցնէ Հելլէններու և Հռոմներու հրաշալի ճառերը: Փիլիսոփաներու մոզերու և քուրմերու բոլոր համալսարանները ճեմա-

րանները, ինչպէս մահարձաններ և բռնաւոր արքաներու պարիսպներ՝ խորտակուած ու լռութեան և արհամարհանքի դատապարտուած: Ու քամիի ուռուցիկ ձայն մը կեանքի անապատին մէջ պտուտկելով կը սուլէ յայտնելով՝ հզօր թէ անզօր, գիտուն թէ անգէտ բոլոր ազգերու տքնութեան և խօսքի ունայնութիւնը: Հովը կ'անցնի ու կը դառնայ և դարձեալ ունայնութեան նոյն աղաղակը:

Ուրեմն մարդս ունայնութեան համար ծընած է. վայրկեան մը միայն տեսնուելու այս աշխարհիս վրայ և ապա անցնելու, և անդառնալի ժամանակին խորը ի սպառ թաքչելու:

Թողուցէք խնդրեմ այդ գաղափարը: Անկարելի է որ չքանայ ով որ կ'ուզէ և կը ջանայ մնալ: Անկարելի է որ անցնի ով որ ճանչցաւ յաւիտենականութիւնը, կամ չըհասնի իր փնտոած գեղեցկին ու ճշմարտին: Ու թէպէտ անցաւոր կեանքին աւելի կամ նուազ զբաղումներով ու ախտերով վարակուած մոլորական կը շրջի, սակայն ներքին ձայն մը, նոյնինքն այս ապրումի ունայնութեան ազդարարը, անգաղար կը քարոզէ իրականը, անանցանելին, անդենականը: Բոլոր ապականացու արարածներն՝ իրենք կը քարոզէին ու կը քարոզեն անեղծանե-

լին. խոտն ու վայրի մոշան, լիւններու ծաղիկը և մորմենիի պտուղը, ինչպէս նաեւ Լիբանանի մայրերը, երկնքի աստղերը, Ապեաններու թիկունքները, և ովկիանոսի մկանունքները Անեղին ծանօթութիւնն ու կեանքին իմաստը իրար շղթայող մէկ մէկ հատ տառեր են: Եւ որովհետեւ բազմաթիւ ցանկութիւններ ու կարծիքներ, զբաղմունքներ և ցնդարանութիւններ շատերու միտքը գրաւեցին, թանձրամած մշուշի մը մէջ պայն բոլորելով, ուր բոլոր դարերն ու ազգեր ցնորեցան ու ծփացին, ո՛րպէս կարող էր յաւիտենական Բանը բոլորովին թողուլ իր ձեռնարուեստ հրաշքով մարմնացած արարածը. կարելի՞ բան էր որ հրաշալի լոյսը չփեռեկէր գէթ փոքրիկ ճառագայթով մը տղիտութեան թանձր խաւարը:

Երբեք չեղաւ գիշեր մը մարդկային երկընքին մէջ որ աստղ մ'ալ չ'երեւնար: Երբեք ճշմարտութիւնը չհեռացաւ կամ չծածկուեցաւ բոլոր մարդերէն, այլ հիւանդագին լոյսով մեղմիկ կը փայլէր ու կը ցոլար երբեմն այս երկրին մէջ, երբեմն այն երկրին մէջ. կամ հրաշքներով կամ երկնքի մէջ երեւալով, կամ արդար մարդերու քարոզին մէջ և կամ անոնց գրաւոր խօսքերուն մէջ:

Այս ամենէն գերազանցօրէն բարձր եղաւ

Մինայի ամայութեան մէջ երբայական ցեղին առաջնորդը, առաջինը որ քարեղէն տախտակի վրայ փորագրեց և յաւիտենական էջերով տուաւ ճշմարտութեան խօսքը, այն թլուատը, և բոլոր ճարտասաններէն, բանաստեղծներէն, վիպասաններէն, օրէնսդիրներէն դերագանցը, մարգարէն և իշխանը, որ այս ամէն շնորհքը դերագանցօրէն ունէր, բոլոր գովեստներու արժանի և աննըման այն Մովսէսը, որուն հոգին կրող և հետեւողները հազար տարիներ մարգարէ կոչուեցան: Եւ սակայն ասոնք ալ ու նոյնինքն այն երիցս մեծ նախամարգարէն, շկրցան առաջնորդ և լոյս ըլլալ բայց եթէ մարդկութեան ամենաչնչին խմբակի մը, Խորայէլի զաւակներուն, այն ալ իննալով ելլելով հապիւ տասնհինգ դար կրցան պահպանել ճշմարտութեան այն շիջանելի ճրագը, այնքան որ ինքնին օրէնքներու հաւատարիմ հեղինակը որ զԱստուած տեսած էր հեռուէն զգալի աչքով, և մտքով ալ թափանցած էր աստուածային ըմբռնելիներու մասերուն խորը. — ինքն ալ զգաց որ թէպէտ կարողացաւ ըմբռնել ճշմարտութիւնը, այլ ոչ զայն ամբողջացնել, ու դրոշմել մերձաւորներու և հեռաւորներու մտքին մէջ: — Խոստովանեցաւ թէ իրմէ աւելի կարող Անձ մը միայն կրնար այդ բանն ընել, և

ըսաւ Մեծագոյն Մարգարէ մը պիտի գայ իր ժամանակին, անոր մտիկ ըրէք. անորմէ պիտի սորվիք կատարեալ ճշմարտութիւնը:

Հոլովեցան դանդաղօրէն դարձեալ դարերը. հրէից մարգարէներ եղան. ելաւ Բեթղեմացին հոգեղէն քնարով, հիւսեց ամէնէն աւելի նուրբ և ազնիւ սաղմոսներ. բարձրացուց հոգին, խորցուց սիրտը, աշխարհս լեցուց երկնային զմայլումով. գուշակեց թէ իր շառաւիղէն պիտի ծագէր Այն՝ զոր Մովսէսն ալ գուշակած էր, և անցաւ ու զնաց իր նախնիքներու քով և հանգչելու:

Նախանձով վառուած թեզբացին ալ յայտնուեցաւ, և ինչպէս կրակի արուեստագէտ, փչեց բոցը հրեղէն խօսքեր կերտելու, շանթահարեց շատողները. և չհանդուրժելով հակառակորդներուն լծեց բոցեղէն կառքն ու ձիերը վերացաւ անձանօթ աշխարհներ:

Եկաւ նաեւ Սմովսի որդին, վկայ կանչելով երկինքն ու երկիր, խօսեցաւ ամենագեղեցիկ ու բարձր բաներ, հուսկ ապա անագորոյն մարդերէն երկուքի ձեղքուելով, ինքն ալ մեռաւ:

Ողբաձայն Երեմիան մօտեցաւ ժողովրդին, ու գորովալից խօսքերով յուզեց հրեան ու օտարը, շարասիրտ մարդեր զայն ջրհորը նետեցին մահուան դատապարտե-

լով: Խսկ այն քաղցր և ցանկալին Ռանիէլը
 երբ ինքզինքն յայտնեց, իսկոյն վկայեց թէ
 ոչ ինքը ոչ առաջիններն և ոչ եկող մար-
 դարէնները, կարող էին կենդանութիւն և
 անմահութիւն տալ հոգւոյն, այլ միայն այն
 մէկը սր պիտի դար յետ եօթն անգամ եօ-
 թանասուն տարիներու. և զեռ դարեր յու-
 սալից սպասեցուց վայրավատին մարդկու-
 թիւնը:...

Ահ թող ժամանակը փութով անցնի, թող
 վերնայ յոյսի պատրուակը, թող պատառի
 քօղը և ճշմարտութիւնը դէմ առ դէմ երեւ-
 նայ ինչպէս արեգակը պայծառ կապոյտին
 մէջ:

Ալիր, երեւցիր Ռու, դարերէ ի վեր ով
 ցանկալի, յայտնէ գքեզ աշխարհի որ մար-
 դիկ կեանք առնեն: Ահա ժամանակները
 բոլորեցան, ահա հասաւ դուշակուած վայր-
 կեանք:... Ահաւասիկ ինքը. Մարգարէնե-
 բու դուշակածը, նահապետներու երազածը
 նախամարդուն խոստացուածը, ու մարդերէն
 կարօտով սպասուածը: Հրէաստանի մի փո-
 քրիկ գիւղակէ, հովիւներու հիւղակէն, և
 մի անծանօթ աղջիկէ, որ յաւիտենից լաւ
 ծանօթ էր երկնքին, ինչպէս գեղեցիկ ծա-
 ղիկ մը մենաւոր հովիտին մէջ սպիտակ ծը-
 դօտի մը վրայէն, ինչպէս պայծառ աստղ մը
 մութ գիշերուան մաքուր երկնքին վրայէն,

կամ արեգակը ծոփն ու երկինքը իրար կապող շրթներուն վրայէն, յուշիկ յուշիկ կը բարձրանայ, հեղաճկուն քայլերով, և անհուն ճաճանչներով կը լեցնէ երկնքի և երկրի պարապը:

Ամբողջ մարդկութիւնը զգաց կենսատու զօրութիւն մը, ու գիտցաւ թէ ոչ հզօրներ, ոչ իմաստուններ, ոչ գեղեցկուհիներ և հարուստներ, որոնց վրայ երբեմն յոյս ունէր, բաւական էին իր սիրտը բժշկելու և հոգին կենդանացնելու. մարդարէներն ալ չէին կրնար կտրել ու անցնիլ ցաւերու և կրքերու ծովը որ այդ սրտի խորութեան մէջն էր. ուր միայն ամենատեսին անսխալ աչքն ու հրաշագործ ձեռքերը կրնային հասնիլ. և այսպիսի մէկն էր որ կու գար, և արդէն եկած էր մեզ այցելութեան ինքն՝ Յիսուս:

Գ.

Յիսուս. ահաւասիկ մարդերէն սպասուածը, և մարդկութեան ակնկալութիւնը, սրուն ստեղծուածն ու արարածն էր մարդս. Նա միայն գիտէ մարդուն կարեւոր պէտքը ու անոր հարկաւոր դարմանը. ինչ որ խորայնէի մարդարէները քօղարկուած տեսան ու գուշակեցին, և հեթանոս իմաստուններն ու

արեւելքի օրինագէտներ աւելի թանձր մը-
շուշի մէջ երազեցին, ու շիրնալով իրենց
բոլոր իմաստութեամբը մեկնել, միայն վը-
կայեցին թէ պէտք է որ կենդանի միտք
մ'ըլլար, այլ թէ ինչպէս, զայն ոչ ոք գիտ-
ցաւ, մինչեւ ինքնին «ճշմարտութիւնն յեր-
կնից երեւցաւ» ինչպէս ըսած էր Գաւիթ,
և երկրէս ծնանելով հանդերձ ինքն իրեն
համար ըսաւ. «Ես եմ՝ ճշմարտութիւն»:

Այն ատեն պապանձեցան մարդարէններ
և Պղատոններ. և ձկնորս պատանի մը զար-
մանալի համարձակութեամբ մերձենալով
այն աստուածօրէն սքանչելիին, որ մարդե-
բու մէջ իրրեւ մարդ կ'ապրէր, գորովալիբ
զգուելով կը փարէր անոր, ու վկայելով կը
գոչէր թէ. «Տեսաք, և ձեռք մեր շօշափե-
ցին ի վերայ Բանին կենաց». և դեռ աւելի
բարձր կը գոչէր, թէ. «Ի սկզբանէ էր
Բանն. և Բանն էր առ Աստուած, և Աս-
տուած էր Բանն: . . . Եւ Բանն մարմին
եղեւ և բնակեցաւ ի մեզ»:

Սքանչելի՛ է այն խաղաղութիւնը զոր
այժմ կը զգամ ես: Ի՛նչպէս կը ցածնան
ցանկութիւններուս յուզումնալից խռովքը,
որքան հեշտօրէն կը ցնծայ այժմ, երբեմն
տագնապած սիրտս: Արդ ի՛նչպէս յանկար-
ծակի ցածցար ու թուլցար ո՛վ սարսափելի
քամի. այլեւս ականջիս չեն բախեր քու

խառնաձայն ու թախծալից մոնչիւններդ :
 Ծովը քու սուր սուլումներէդ ուռած՝ չ'ա-
 լէկոծիր ճեղքուելով, երբեմն լեռնացած և
 երբեմն անդունդներ բանալով . և ոչ ալ ըս-
 պիտակափայլ շղարշով պատուած կը կայ-
 տըռէ, կը պարէ ու կը նետուի դէպ ի ա-
 փունքն ամօթխած : Ոչ եղեւինիս դիւարախ
 և յուսահատ կողերը ասդին և անդին կը
 դարնուին , և ոչ մարմանդին միապաղաղ
 երեսը հովի շնչելէն խռոված , կը թուի իր
 յատակը թողուլ ու փախչիլ : Ու ս'րքան հեղ-
 օրէն կը համբուրուին ծիւերն ու ծաղիկները,
 ոստերն ու տերեւները , ծովն ու աւազը , օդն
 և գետին , երկիրը և երկինք :

Չանազան կենդանիներ իրենց բոյներէն
 և ապաստանարաններէն դուրս ելած , օդին
 մէջ , դաշտերու վրայ , իրենց բնածին կեան-
 քին կը հետեւին : Ահա թուփերու , տերեւ-
 ներու վրայ դեղանկար թեւերով թիթեռ-
 նիկները հեղապար կը թռչկոտին , ահա փու-
 թաջան մեղուն կը փութայ իր անոյշ շինելու
 աշխատանքին , ամէն կողմ՝ միջատներ կը
 ցատկուտեն կը բզզան : Անտառներէն , քա-
 րայրներէն ու պուրակներէն ոստերու վրայ
 թառած հրեշտակներու ձայները կը լսուին :
 Նուազներու ամենաքաղցր ներդաշնակու-
 թիւն մը կը հնչէ բովանդակ բնութեան
 մէջ : ...

Թող երթայ հեռանայ յողնած ու յողնեցուցիչ ահաւոր քամին. «Արի հիւսիս, և եկ հարաւ»: Ահ՛ դուն ալ սրտեր ցամքեցրնող անապատի ձայն, որ կը դռչէիր, կը կանչէիր թէ «Ամենայն մարմին խոտ է», բոլոր մարդկութիւնը նման է վայրի խոտին, որ սոքի տակ կ'երթայ, և ինչպէս ծաղիկ մը որ կը թօթափի: Մանաւանդ թէ, անդամ մըն ալ կանչէ թէ ամէն բան կ'անցնի «և բան Տեօան մնայ յաւիտեան», և ապա պապանձէ, լուս կեցիր:

Ահա դարերուն և մարդերուն տենչանքով սպասուածին ձայնը կը լսուի. հեզ և դօբաւոր ձայն մը, որուն ճշմարտութիւնը երկրիս հիմերը կը կազմէ և խաղաղութիւնը կը ցածցնէ սրտի ազմուկները, և մարդկային հողին սնով կը տեսնէ իր կեանքին երկու ճանապարհները:

Ամէն բան որ խռովուած և յուզուած էր, այժմ՝ յանկարծակի փոփոխումով կը հանդարտի կը խաղաղի, և ամենուն վրայ կը փայլի Քրիստոսի դրոշմը:

Այսուհետեւ չկայ մէկը, հանճարեղ կամ զօրաւոր, չկայ ոչ մէկ տեղ գեղեցկութիւն և օգտակարութիւն, Յիսուսի շնորհքն ու ճառագայթը չկայ:

Ուր որ բան մը չէ բեւեռած՝ տիեզերքը բռնող անոր ձեռքը, անհնարին է, անկարելի

է որ այնտեղ հաստատութիւն և ճշգու-
թիւն ըլլայ: Ով որ այն աստուածամարդէն
չ'առներ նորոգութեան նշանը, տակաւին
հնութեան կերպարանք ունի այնպիսին և
կ'ոչնչանայ ապականութեան մէջ: Նարու-
գողոնոսորի վաթսուն կանգունով արձանին
ոտները խեցեղէն էին, և ճճիներ էին որ կը
թափառէին դարեհական գեղեցկաշէն Բա-
հաղին մէջ: Ամէն գոյնի տակ դալկացնողը
կայ, ամէն գեղեցկի տակը տգեղցնողը, ամէն
շինուածքի մէջ փճացնողը:

Հոկտաւեանոս Օգոստոս կը կարծէր թէ
այլեւս միահեծան աշխարհակալ է, փակեց
պատերազմներուն նշանը՝ Յանոսի դռները.
մինչդեռ աւելի լայն կը բացուէին Աստղիկի
և իր գարշելի քոյրերուն եղբայրներուն տա-
ճարներու դռները, կրքերու և պղծութիւն-
ներու առջեւ:

Զուր տեղ կեսարները կը ջանային 400
հազար լեզէոն զօրքերու բանակներով, պրե-
տորներով, հիւպատոսներով կայսրութեան
ծովածաւալ սահմանները պաշտպանել. պա-
րապ տեղ կը ջանային աշխարհս շղթայել,
ինչպէս մեծ կարասի մը ունկերէն բռնած,
որ իրրեւ լարծուն գնդակ մը՝ սահելով անոնց
արիւնտա ձեռքերէն կը փախչէր:

Աւերդիանոսներ, Տակիտոսներ և Գիոկ-
ղետիանոսներ, վերջին ճիգերը կը թափեն,

վերջին հոռուցի գորավարներով, վերջին յոյն և լատին իմաստասէրներով. և երթալով խոյս կու տայ, կը հեռանայ իրենցմէ պետութիւն և գիտութիւնս կետարներու երկաթապատ պալատները դզրդելով կը տապալին, ամենազօր Հոմը և իշխանական ժողովուրդը օրհասական կռիւը կը մղէ հիւսիսի և արեւելքի բարբարոսներուն դէմ. որոնք յարձակելով խրամներով պաշտպանուած սահմաններէն՝ մտած էին իրենց երկրին սիրտը, և յաղթուած կը թուլնայ. մինչդեռ Պալիլիացի ձկնորսներ և Տարսոնցի խորանակարներ կ'երթան և իրենց վրանները կը դարնեն անոնց լայնաբաց սեմերուն տակ: Ասոնք կը կործանին հողի հաւասար, ու ձկնորս Պետրոսին տաճարը կը բարձրանայ երկնասլաց գմբէթով, երկրիս շինուածներէն ամենամեծը, ամենավեհագոյնը, հոն հաւաքելու համար ամէնցեղ, ամէն ազգ, իրրեւ Աստուծմէ հիւսուած ցանց մը՝ որսալու մարդիկ յաւիտենական կեանքի համար:

Ոչ կիւրոսի, ոչ կեսարի, ոչ Աղեքսանդրներու և Քսերքսէսներու, այլ մի միայն Յիսուսի տրուեցաւ երկնքի և երկրի բոլոր իշխանութիւնները. և ոչ Պիւթագորասներ, Սոկրատներ, Արիստոտէլներ, այլ նա միայն կրցաւ ըսել «Ես եմ ճշմարտութիւն»։ «Գը-

նացէք այսուհետեւ, աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս... ուսուցէք պահել զամենայն՝ որ ինչ պատուիրեցի ձեզ: Եւ ահա՛ լատիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս, մինչև ի կատարած աշխարհի»: Եւ թէ «Երկինք և երկիր անցցեն և բանք իմ ոչ անցանիցեն»:

Չեմ զարմանար, եթէ այսպիսի համարձակ խօսքէ մը վերջը, կ'ապշին ու կը լսեն իմաստասէրներու կածառները, եթէ Աթէնքները կը սարսին, և մուսաները կը հեռանան, և այն ամպերէն վեր բարձրացած Ուխտաբար սարսուած գետնի կը հաւատարի. ձեմարան ձեմարանի տեղ, դարերը դարերու փոխանակ, ազգերը ազգերէն վերջ, պետութիւն պետութեան վրայ, կու գան ու կը փոփոխուին շարունակ, երկիրս զանազան կերպեր կ'առնէ, երկինքը կը դունատի և միայն Յիսուսի խօսքերը կան, ու կը մնան անփոփոխ, անայլայլելի:

Ո՛վ բանաւոր մարդ, դուն որ պէտք է սիրել և խորհիլ գիտնաս, եկուր տես, ըսքանչացիր գործողին և գործին վրայ: Եկէք իմաստուններ և իմաստակներ, հաւատացողներ և անհաւատներ, քննեցէք, հիացէք թէ ինչպէս այն օրէն ի վեր որ Յիսուս եկաւ, ահա գրեթէ 2000 տարի է, ամէն բան բնութեան բոլորակին մէջ փոխուած

խառնուած է, իսկ Նա միայն անփոփոխ անշարժ է իրրեւ ամէն բանի կեղրոնը իր վարդապետութեամբ և եկեղեցիով:

Ահա քսան դար է որ ոչ յովտ մը պակսեցաւ անոր աւետարանէն, և ոչ օրէնք մը եղծաւ անոր եկեղեցիէն. մանաւանդ թէ տարուէ տարի անոր վարդապետութիւնը կը ծաւալի, տիեզերքի ծայրերը կը հասնի Մնոր կտակարանները ամպարչտութեան թումբերը կը խորտակեն, և ետ դնալով՝ խորտակուած տեղի կու տան գեղեցկահիւս ստութիւնները իմաստասէր կոչուածներուն խամանակը ժամանակի վրայ կը բարդուի ինչպէս նաեւ անոնց մտքի յղացումները, բայց ասոր պէս հրաշալիք մը երբեք չեն կրնար ստեղծել, ոչ մեծ և ոչ վաքը, և ոչ կարող են անոր հաւասարութեան կշիռին վրայ կայնիլ. և ոչ իսկ այնչափ՝ որքան այս եղեւինին բարձր և տարածուն կողերուն կպած չոր ոստերը: Ար լսուին՝ դեռ, այո՛, շատ մը բռնաւորներու, իմաստուններու և ճարտասաններու անուններ, որոնք ազատած են ժամանակին ալիքներէն, ինչպէս մեծ նաւարեկութենէ մը, սակայն ի՞նչ են այդ ամէնը այն Միոյն ահաւոր անունին քով, միթէ յանուն Յիսուսի՝ չէ՞ որ «ծունր կրկնի երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամետականաց»:

Ով որ կ'ընդունի՝ անոր հոգւոյն խորը կը դրոշմէ իր անունը, իսկ ով որ չ'ընդունի՝ չի կրնար բոլորովին ջնջել այդ անունը իր հոգիին մէջէն:

Այդ անունը կը պաշտէ բարեպաշտը, կը մերժէ ամպարիշտը, անոր վրայ կը տարակուսի թեթեւամիտը, քննութեան բովէն կ'անցնէ իմաստասէրը. ու նա կայ և կը մնայ այնպէս, անայլայլ ամէն փորձէ, ամէնուն ձեռքը դէպ ի այն է, և Անոր ձեռքը դէպ ի ամէնքը:

Եթէ մէկը չ'ընդունի և չսիրէ իսկ, սա կայն Նա անոր ալ բան մը կու տայ, և ոչ ալ ով որ կը թողու զայն՝ կը հակառակի անոր, անկից բան մը կը պակսեցնէ. այսպէս մէկը ճշմարտութեամբ, ուրիշ մը ստութեամբ՝ անոր վկաներն են և մէկը կ'օգտուի ու միւսը կը տուժէ:

Արեգակի պէս կը ծագի և աւելի քան արեգակը մշտապայծառ լոյսով կը լեցնէ բովանդակ տիեզերքը. ոչ ոք կրնայ անոր դէմ շուք դնել, նոյն իսկ եթէ իր աչքերն ալ գոցէ: Աւելի դիւրին է օրուան լոյսի աղբիւրը ցամքեցնել, քան Յիսուսի շնորհքներէն փոքրիկ նշոյլ մը նուազեցնել:

Բայց պիտի ըսես դեղեկոտ սիրտ, թէ — Ուսկից է Յիսուսին այս զօրութիւնը.
— Կամ ո՞վ տուաւ իրեն այս իշխանու-

թիւնը: Այամ ի՞նչպէս, ինչո՞վ Յիսուսը և մի միայն Յիսուսն է աշխարհիս տէր և մարդկութեան բախտի բանալին, ու ոչ ուրիշ մը, ոչ իրմէ առաջիններէն և ոչ իրմէ վերջիններէն:

Ո՛վ որ կը հաւատայ թէ նա էր ի յաւիտենից Բանը, նա երբեք չի տարակուսիր թէ «Որ ի վերուստն գայ ի վերոյ է քան զամենայն» . թէ դարմանալին պէտք է որ զարմանալի գործեր ընէ, ճշմարտութիւնը՝ միայն ճշմարտութիւն բխէ, ինչպէս լոյսէն՝ լոյս, կրակէն՝ կրակ: Աստուած միայն կըրնայ աստուածային բաներ ընել: Եւ ինչ կայ աւելի աստուածային քան թէ ապականած մարդուն ընութիւնը վերահաստատելու Նախկին իմաստուններէն ո՞ր մէկը չվկայեց թէ մարդու սիրտը ապականած է, ո՞ր մէկ հանճար չխոստովանեցաւ իր խեղճութիւնը զայն բժշկելու գիւտին մէջ, որո՞ւ կը սպասէին այնքան երկար տարիներ նահապետներու հոգիներն ու աստուածավախներու սրտերը . կամ ի՞նչ բանի վրայ հիմնուած են այս աւելի նոր և իմաստուն ժամանակներու ազգերը իրենց անբաւ գրքերով, արձաններով պատկերներով, որ շատ աւելի ազնիւ են, սուրբ են քան հեթանոս դպրութիւնները . որ աւելի հզօր են քան անոնց սիւներն ու հիմերը, վերացնելու համար առողջ թէ հիւանդ սրտեր ու մտքեր:

Եթէ այս ամէնը քեզի դեռ անհաւատալի կը տեսնուին, միթէ ականջներդ չե՞ն հնչեր բողոքի մանչումները մարդուս բնութեան, որ ողբալով երջանկութենէ մը իր զրկուիլը, և խոստովանելով սրտի զգացումներու խրոսովքը՝ ինչպէս բարիի և շարի խառնարան մը, բժշկութիւն կ'ուզէ, ազատութիւն կը խնդրէ իր սրտէն ծնած ախտերուն ձեռքէն: Եւ դուն ալ միթէ չե՞ս զգար քու ներսդ այդ խառնարանն ու խոսովքը, ո՞վ մարդ:

Ուսկի՞ց է այդ փառաւոր վսեմութիւնդ որ ուռելով ինքզինքդ գերմարդկային էակ մը կը կարծես, բարձրութենէ բարձրութիւն ելած, և այն ցածութիւնդ որ անբաններէն ալ վատթար կերպով գարշութեանց մէջ կը թափառիս: Ի՞նչ է այդ երկու հակընդդէմ կռիւը քու մէջդ փառքի և ամօթի. միթէ կրնաս խիղճդ խարել: Մանաւանդ թէ փոքրիկ մը ներս թափանցելով սրտիդ մէջ այդ ծաւրերուն տակ չե՞ս գտներ սիրտ մը վիրաւոր ու զանազան ախտելով վարակուած. միթէ մարդիկ չե՞ն գիտեր թէ դուն ալ՝ ինչպէս իւրաքանչիւր կանանցածին մարդ, խաղալիկ ես կամաւոր և ակամայ կրքերու:

Եթէ այսպէս բոլոր մարդիկ վիրաւոր և ապականած էին, պէտք չէ՞ր որ բժշկուիլ փափաքէին, և եթէ այնքան երկայն դարեր չյաջողեցաւ, նշան էր թէ ինքզինքը չէր

կարող դարմանել և կենդանացնել. կարօտ էր աւելի բարձր մէկու մը օգնութեան, մանաւանդ թէ բնութեամբ զերազանց էակի մը. քանի որ Սոկրատներ և Պլատոններ, Սքրահամներ և Մովսէսներ չկրցան մարդս կենդանացնել, իրենք ալ առանց վէրքի, առանց արատի չէին, պէտք էր այնուհետեւ զիմել մարդկութեան ստեղծողին:

Սակայն տեսէք թէ ինչպէս, բժշկութեան ղեղը նոյն ինքն մարդկային բնութեան մէջէն գտնուեցաւ, թէպէտ բժիշկը գուրսէն՝ ուրիշ աշխարհէն եկաւ: Ինչպէս որսորդը ձկան միտով ձուկերուն խայծ կը պատրաստէ, այսպէս ալ Աստուածութիւնը, մարդս վերստին փրկելու համար անոր բնութիւնը իրրեւ խայծ մը պատրաստեց Բանին Աստուծոյ մէջ և խաչի կարթով որսաց իր հրաշալի գործերը, կեանքի ծովուն աշխարհակործան ջրհեղեղէն:

Չարմանալի բան, Աստուած իջած խառնուած մարդերուն, և մարդ բարձրացած յաւերժական էութեան անմատչելի խորերը:

Գեռ կը տարտամիս խոնարհիլ և ընդունիլ, ո՞վ հպարտ հոգի, կարծեցեալ իմաստուն, և կը յանդգնիս ծաղրել տիեզերքէ տիեզերք գրաւող Յիսուսի մը հաւատքն ու աւետարանը. իսկ քու փառաբանած իմաստասիրութիւնդ՝ քանի՞ հոգի բոլոր սրտով

Համոզեց և մանաւանդ քանիներօւ խիղճն ու խռովքը խաղաղոց: Ալը կարծես թէ այդ քու ազատամիտ վարդապետութիւններուդ հետեւողներ ունիս. գիտե՞ս նաև թէ ի՞նչ վարք ունին. ո՛ւր են քու առաքինի անհաւատներուդ բազմութիւնները, ո՛ւր են անոնց սրբութեան տաճարները, ո՛րն է անոնց հրաշքը, քանի՞ հատ են այն վկաները որ իրենց արիւնով կնքեցին դաւանանքիդ սրբութիւնը. ո՛րքան են ձեր հաւատքին վարդապետները քահանայապետները:

Արնամօ ցոյց տալ, կամ ունի՞ս անոնց պէս որ եկեղեցին խումբ խումբ առջեւդ կը հանէ՝ քահանայապետներ, վարդապետներ, եպիսկոպոսներ, քարոզիչներ, մարտիրոսներ, խոստովանողներ, արիւնով և մահով զոհագործուած հաւատքի համար: Նա հատակներ՝ որոնց ամէն մէկուն մէկ գործը միայն կը գերազանցէ քերթողներու դիւցազներգութեանց հերոսները:

Ալը կարծես թէ հազարաւոր մարդեր, կիներ, ամէն հասակէ, ամէն դասակարգէ և երկայն դարեր որ այնքան մաքուր վարք ունեցան, այնքան գիտութիւն, իմաստութիւն սորվեցան, խենթեցա՞ծ էին, ապօ՛ւշ էին որ իրենք զիրենք այդպիսի անգութ չարչարանքի և մահուան տուին. և միայն դու և քու նմաններդ էք խելքով առողջ և լուսամիտ:

Երանի՛ այդ ձեր հպարտ կատարելութեան ուր այնքան դիւրութեամբ հասաք, առանց աշխատանքի և ազատամտութեամբ. ու չեմ ուզեր աւելցնել նաեւ թէ յաճախ այնքան խառնակ վարքով: Եւ սակայն դեռ չտեսայ ո և է տեղ մը ձեր միութեան ամուր հաստատութիւնը. ոչ մէկ յիշատակարան ձեր անհաւատութեան մեծամեծ գործերուն, ոչ մէկ տեսանելի նշան ձեր նախկին իմաստուններու յաղթութեան ու յաջողութեան, որ ախոյեան կանգնեմ Քրիստոսի նշանին դէմ, անոր՝ որ ամէն կողմ արեւու պէս կանգնած կ'երեւայ և զամէնքը կը կանգնեցնէ և կը կնքէ. Քրիստոսի նշանին՝ ամե՛ նափրկիչ ԽԱՉԻՆ:

Ե.

Շատ անգամներ նստելով հովիտներու կամ ծովերու վրայ տիրապետող սարերու կատարին, կամ մենաւոր բլուրի մը վրայ, ինչպէս հիմա, կը սիրեմ դիտել և հիանալ բնութեան և մարդերու հրաշագործութիւններուն վրայ:

Բարձրաբերձ լեռներ այս կամ այն կողմէն կանգնած քովէ քով, կը ծածկեն համայնապատկերի մէկ մասը, և սակայն դեռ մնացածն ալ անսահման կը տեսնուի:

Թիկունքիս կողմէն բարձրացած պսակա-
 ձեւ բլուրներու շարքը ինչպէս անբիծ ճա-
 կատ մը պսակող մահիկներ, ցածնալով կը
 վերջանան ընդարձակ հովիտներու գոգը,
 որոնց վրայ կամար ձգած է բիւրեղեայ եր-
 կինքը, և այնտեղ՝ ուր իրար կը խառնուին
 երկնանման գմբէթն ու երկրագնտիս դաշ-
 տերը, իբրեւ լուսաւոր գիծ մը կ'երեւայ:
 Փոքրիկ մաս մը ընդարձակ ծովին, ևւս
 աւելի կ'ընդարձակէ տեսարանը, և կը վե-
 րացնէ միտքը դէպ ի անհասանելի սահ-
 մաններս: Քայց իմ աչքերուս իբրեւ զբօսանք
 և իմ սրտիս որպէս զմայլումն, այս լեռնե-
 րու և ծովու մէջ յանգած խորադաշտակիս
 տարածութիւնն ալ բաւ է. մերթ կը տես-
 նուի իբրեւ հրաշակերտ մեծ սրահ մը կա-
 սոյտ ձեղունին տակ, ուր իրարու վրայ
 դիզուած սպիտակ և փայլուն ամպերու ծը-
 րարներ, ինչպէս շատրուաններ և վարա-
 գոյրներ որ վերէն ծածանելով գիւղերուն
 և դաշտերուն վրայ շուք կը ձգեն. մերթ
 թուխ կանաչ ալիքներով բարտիններու, եղե-
 ւիններու և պտղաբեր ծառերու թանձրացեալ
 ծով մը՝ որ շամբերու և բազմամարդ քա-
 ղաքներու մէջ կը տարածուի:

Երկնասլաց զանգակատուններ սպիտակ
 պատերով եկեղեցիներու կողքին բարձրա-
 ցած, կարծես առագաստներ են հանգոյցուած

բարձրացող կայմերուն, որ հրաշալիօրէն զարդարուած նաւերու տորմիղներ ձեւացընելով կը քշեն ու կը տանին, և անոնց նաւահանգիստներն են ընդարձակ դեղերը և աշտարակներով զարդարուած հեռաւոր քաղաքները, և անոնց կտրած ճանապարհը, սպիտակ հեաքերով երկայն ակօսներ են, ինչպէս մայրաքաղաքի ընդարձակ պողոտաներ: Եւ որքան այսպիսի մտածութիւններով տարուիմ, այնքան ինձ իրական կը տեսնուի այս երեւոյթը, և կարծես թէ մարդկային ամբողջ աշխատանքը ցրուած այս դաշտին երեսը, կամ դաշտն ինքնին իր շէնքերով, տունկերով յամրաքայլ կը նաւէ կ'երթայ գէտ ի ծով, գէտ ի ովկիան, հեռաւոր աշխարհներ, անձանօթ ավուներն են:

Կը մտածեմ այսքան ընդարձակութեան վրայ՝ քաղաքներու կամ ամայի վայրերու մէջ ցրուած մարդոց սրտի խորհուրդներն ու ձեռքի շարժումները, որոնք աչքիս մէջ կը բովանդակուին և որոնցմէ ճիկ մ'ալ ազանջիս չի հասնիր՝ գէթ քիչ մը իմանալու համար թէ այնտեղ ի՞նչ կը կրեն ու ի՞նչ կը շինեն: Եւ այս ոչինչ բանին ալ յաղթել չկարենալով (որ ինքնին մեծ բան մ'է), դեռ աւելի մեծ մեծ բաներու կը ձկտի իմ միտքս. այս լեռներու բոլորակէն և պատուարէն ալ

անդին, որոնք սահման ձգած են գաւառ-
ներու և աշխարհներու, որոնք կը թաքցը-
նեն ինձմէ ազգերու թագաւորութիւններ,
ծովերէն ալ անդին որոնց հազիւ մէկ փո-
քրիկ շրթունքը կը տեսնեմ, ինչպէս փայ-
լուն երիզ մը: Դեռ ես կ'ուզեմ թափանցել
բազմամբոխ մայրաքաղաքներու սահմաննե-
րէն ալ անդին, երկրիս կեդրոնը, ժողո-
վուրդներու ժխորին մէջ, երկրիս պետու-
թիւններու աշխարհներուն մէջ, ըլլան խա-
ղաղ, ըլլան խռովալիբ այս երկնքիս տակ:...

Բայց երբ զգայական տեսութիւնս կը տը-
կարանայ, կը նուազի և միտքս իր խուզար-
կութիւններուն մէջ, և հուսկ կը դառնամ
վերստին ինձ մօտ հորիզոններուն որ աւելի
որոշ կը տեսնուին: Եւ մինչդեռ բնութեան
այս ամէն բարդութիւնները, շինութիւն-
ները, հերկուած արտերը, բազմամարդ քա-
ղաքներն ու զեղերը, պանդոկներ և ամա-
րանոցներ, ցրուած բլուրներու կողերուն և
լերանց լանջքերուն վրայ, կարծես լուռ ու
մունջ քունի մէջ ըլլան, կամ մոռացութեան
մէջ ընկղմած, ահա իմ աչքս և միտքս կը
գրաւեն քառաթեւ պարզ նշանները ամէն
կողմ տնկուած, որպէս պահապան և հովանի
այն ամէնուն վրայ որ կը տեսնուի տարա-
ծութեան մէջ:

Այստեղ իսկ, այս լերան սուր կատարին

վրայ, իմ գլխուս վերեւ իրրեւ գօս ծառ
մը տնկուած կայ խաչը, նոյնպէս նաեւ այս
քարէ շինուած ալիքներուն ամէնէն բարձր
գագաթին վրայ, ուր ամէնէն քաջ լեռնորդը
հաղիւ կարող է ոտքը դնել, կանգնած է նա
հոն, միակ ձեռակերտը, միակ յիշատակը
այնքան տաժանելի աշխատանքին և վերել-
քին, մխրճուած սառի և ձիւնի ճեղքերու
մէջ, ամպրոպներու մրրիկին մէջ ուր ոչ
արծիւ և ոչ անգղ կարող են հասնիլ (որով-
հետեւ չկայ հոն ոչ կենդանիի և ոչ բոյսի
հետք) և հոն է որ կը բարձրանայ Յիսուսի
նշանը, ինչպէս կեանքի և մահուան ճանա-
պարհին մէջտեղը և երկուքին ալ հաղոր-
դակից: Ահաւասիկ այս համետաձեւ երկու
լեռներու գագաթներուն ալ մէկ մէկ հատ
առանձին խաչեր, նոյնը կը տեսնեմ և սա
գիմացի բարձր բլուրին վրայ, գեղարգն ու
սպունգը եղէգով միասին:

Յիսուսի հրաշալի տնօրէնութիւններու
նշաններ, ինչպէս աւետարանները կը պատ-
մեն: Քանի՛ անգամներ ժայռերու մահասար-
սուռ գագաթներուն վրայ ուր կը կարծէի թէ
ես եմ առաջին ոտք դնողը, գտայ նոյն նշանը
կամ կանգնած և կամ քարի մը վրայ փոր-
ուած, և ով գիտէ քանի տարիներ առաջ,
որո՞նց ձեռքով և ի՞նչ յիշատակով: — Ար-
դեօք շարչարուած ճամբորդ մը զայն թո-

զուց յիշատակ իր անցներուն, կամ յիշատակ իր ընկերին որ այնտեղ ելլելով մահուան հանդիպեցաւ և զայն մերձաւոր պատշաճ տեղ մը թաղեցին, կամ վերցնելով վարբերին իր հայրենիքը, կամ մօտիկ գիւղակը:

Եւ ի՞նչ են՝ այն ցած ազարակին մէջ, որ ժամի շուքին տակն է, անշուք պատով զատուած միւս ազարակներէն, հաւաքուած այն խիտ խիտ մեծ ու սղտիկ խաշերը, գիւղացիներու շհերկուած այս գետինին վրայ, որոնք մերձակայ դաշտերուն մէջ աշխատելէն վերջ, այժմ անոնց քով վերջին քնով կը հանգչին, քիչ մը հեռու այն խրճիթէն ուր իրենց աչքերը բացին դէպ ի կեանքի լոյսը:

Յրեք հատ ազարակներ, կեանքի, աշխատանքի և մահուան, իրարու մօտ և երեքն ալ հովանաւորուած Յիսուսի նոյն խաչով: Նոյն բանն է և գիւղերու և խռնուած քաղաքներու մէջ, ամենամեծ շէնքերուն և աշտարակներու ծայրն ալ թագ կապած կը տեսնուի այս նշանը, ինչպէս թէ այս ամէնը ստացուածք են Յիսուսի: Տես մէյ մը շուրջը և պիտի տեսնես աւելի այդ նշանը յաճախուած քան ուրիշ նշաններ, շէն և անշէն տեղեր, ճամբաներու ծայրն ու խաշածեւի վրայ, սահմանաքարերու, և աղբիւրներու վրայ, գոմերու մէջ, գաւաղաններու վրայ, հասարակաց և առանձնականաց շէնքերուն

վրայ: Եւ աւելի տիրապետող տեսքով ան-
թիւ հաւատացեալներու վրայ, արքաներու
թագին և թագուհիներու ապարօշին վրայ:
Գրօշներու վրայ, պատուանշաններու վը-
րայ, իշխաններու և սպաներու կուրծքին, զի-
նուորներու սրի երախակալին վրայ, օրիորդ-
ներու պարանոցին գեղեցիկ մանեակներու
վրայ, երիտասարդին խրոխտ ուսերուն վը-
րայ, վղէն կախուած մաքուր կոյսին, հար-
սին շղարշին և փեսայի ճարմանդին վրայ.
Եւ անտպատի միայնակեցի մէջքին վրայ,
որ թողլով աշխարհն և աշխարհի բաները,
զայս միայն իր հեան առաւ, Յիսուսի ապա-
հով դրօշակը, կեանքի անսպառ թոշակը, և
երկնքի ճանապարհի դաւազանը: Եւ երբ
այդ ճանապարհը վերջանայ և այս զբա-
ղանքներով լի աշխարհն աներեւութանայ
մեծերու և փոքրերու աչքերէն, ըլլայ թա-
գաւոր, ըլլայ ճգնաւոր, նոյն խաչը վսեմ
և խաղաղ, պիտի հանգչի կեանքի զուար-
ճութիւններէն մեկուսացած սրտերուն վրայ,
ինչպէս նշան մը յաղթուած մահուան և
ապագայ յարութեան:

Այսքան մեծ է տեսարանը Յիսուսի խա-
չին, ամենադօր, ամէն կողմ տարածուած,
զօրութեամբն ահաւոր. խորհրդաւոր և ամե-
նաբարձր նշան մը, որուն գագաթն երկինք-
ներու մէջն է, և բունը դժոխքի դրան վրայ.

անոր թեւերը արեւելքէն արեւմուտք ձըգ-
ուած կը գրկեն բոլոր մարդկութիւնը, գը-
գուելով հաւատացեալները, իրեն քաշելով
անհաւատը, գիտուններու իրրե վարմանալի
խորհուրդ մը, տգէտներու քաջալերութիւն,
գայթակղածներուն փրկութիւն: Քեզ ալ, ո՛վ
յամառած իմաստակ որ խելապատակդ կը
տանջես, քեզ ալ ստիկայ առեղծուած մը ան-
լուծանելի . եթէ անգամ մը գէթ ուղիղ
դատես, պիտի տեսնես թէ ի՞նչպէս այն որ
ոչ հելլէն հանճարը, ոչ Վատիոնի լեզէոն-
ները, ոչ հիւսիսի հրոսակները, ոչ դիւ-
թիչ ոսկին, և ոչ բռնաւորներու հրաման-
ները կրցան, այս մահարոյր և ամենարարդ
գործիքը կրցաւ և ըրաւ: Բոլոր աշխարհ
բռնեց, նուաճեց վայրագ բարբարոսն ու հե-
զաբարոն, խուժադուժ ազգերը, Յոյնը, Գո-
թացին, Արամայեցին և Արիականները:

Անթիւ հազարներով բանակ մը, սքան-
չելահրաշ զինուորութիւն մը, որ շատ ան-
գամ ոչ թէ կը յաղթանակէ թշնամիներ
ջարդելով, որչափ ինքնին դէպ ի մահ դի-
մելով, սրտերը կը գրաւէ, և սիրոյ շղթա-
ներով իր ետեւէն կը ձգէ: Եթէ Յիսուսի
և իր հետեւողներուն գործերը վարմանալի
բաներ են, անոնց վրայ քու չզարմանալդ
ինձ աւելի վարմանալի կը տեսնուի, ո՛վ
իմաստասէր կոչուածդ:

Ինչ որ արդէն, Աւետարանի քարոզութեան սկիզբէն, գուշակելով հաստատեց Անոր ամենամեծ քարոզիչը Պօղոս թէ՛ ըստուգիւ այս բանս աշխարհի իմաստուններու աչքին յիմար գործ մը պիտի երեւի. որովհետեւ այդքան մեծ ու տիեզերական հոշակով վարդապետութիւն մը՝ կամ սարսափելի մոլորութիւն մը պէտք է ըլլայ, կամ անբմբհելի իմաստութիւն մը: Արարելի է դատել և ընտրել երկուքին մէջ, քննելով Աւետարանի արդիւնքները. դիւրին է տեսնել թէ ի՞նչ էր աշխարհս քարոզութեան սկիզբները և ինչ եղաւ անմիջապէս վերջը: Ինչպիսի՞ անարգ տղմի մէջ կը թաւալէր մարդու սիրտը և ինչպիսի սրբութեան բարձրացաւ յանկարծ: Ինչպիսի՞ քաղցր խաղաղութիւն մը ստացաւ մէկէն հոգին, և որպէս վստահ և ապահով կ'անցնի այս աշխարհէս դէպ ի միւս անծանօթ աշխարհը:

Եթէ ասոնք ալ քննելով իմաստասէրը պիտի յամառի դարձեալ դուրս մնալ Յիսուսի գաւիթէն, թող ըլլայ անոր համար «Ճառ խաչին՝ յիմարութիւն, այլ փրկելոցս մեզ՝ ... Աստուծոյ զօրութիւն և Աստուծոյ իմաստութիւն»: Այս խօսքերով տրկարներ զօրացած և յիմարներ իմաստնացած աշխարհիկներու առջեւ՝ այնպիսի ճամբաներէ անցան ու գացին, որ ոչ գիտուն հա-

մարուածները տեսած էին, և ոչ դիւցազն կոչուածները ոտք կոխած: Որքան դարերը բարդուին՝ ոչ մէկ տարի պիտի անցնի առանց ուշադիր քննութեան և հիացման այդ վաղեմի օրերուն. ուր Յիսուսի աշակերտներուն հետքերն ու գործերն անջնջելի դրոշմուած կը մնան, այդ սակաւաթիւ և երկչոտ, կոպիտ և անտուն անտէր մարդերուն, որոնց գործերուն նման մեծ այս աշխարհիս վրայ չկայ: Անոնք հեղօրէն իրենք զիրենք մահուան յանձնեցին ամենահեղ Յիսուսին օրէնքներուն համար. ազգեր և բազմութիւններ՝ իրենց հնադարեան և հայրենի հաւատքէն դարձուցին նոր հաւատքի մը, և այն առանց ո եւ է բռնութեան, առանց հրապուրելու, առանց խարէութեան: Ինչպէս այն անարգ և շնչին արարածները, զորս չի գիտեր բնախօսը որդեր, զեռուններ անուանել թէ բոյս կամ բորբոս, որոնք ովկիանոսի անդունդներէն, կէտերու բազմութեան մէջէն, լեռնացած ալիքներու խռուովքէն, հանդարտ ու մեղմ շարժելով վեր կը բարձրանան, բարդուելով կաշելով ու վերանալով մինչեւ ծովուն բաց երեսը, և անկից ալ դեռ աւելի վեր պարսպի ձեւով բուսեղէն ապառաժներ կը ձեւացնեն, ծովերու մէջ խրամատներ կը բանան, ժայռեր դուրս ցցելով՝ արագավազ նաւերուն խորտակիչ ու սարսափ կը դառնան:

Հռոմէական պետութեան բռնաւոր բազուկը, կարծեց թէ մէկ հարուածով արմատախիլ պիտի ընէ նորատունկ աւետարանը, ինչպէս մշակը որ գաղձը կը փրցնէ իր այգիէն. և ոչ թէ միայն չկրցաւ բոլոր իր սարսափովն ու ուժովը, այլ և ոչ իսկ հեթանոսութեան ընդարձակածաւալ անդաստանները կրցաւ պաշտպանել ուր համաճարակի պէս կ'աճէր և կը ծածկէր երկնաւոր մշակին սերմը: Յաղթողներն և ընկճողները բովանդակ աշխարհիս, իրենց ամբողջ գորութիւնը դարձուցին քրիստոնեաներու փքրաթիւ անդէն և անդիմադիր խաղաղ հօտին դէմ, հին ու նոր մեքենաներով, զարհուրելի տանջանքներով՝ որոնց նմանը դեռ չէր հնարուած, կրակն ու սուրը, ձէթն ու ձիւթը, շուաններն ու բեւեռները, փոկերն ու երկաթները, վերջապէս ամէն տեսակ նիւթեր վրէժի գործիք եղան, կեանքեր մաշեցնելու և սպառելու համար. հազարներ և բիւրաւորներ տապաստ կ'իյնային թագաւորներէն, բռնաւորներէն, և սակայն քրիստոնէութիւնը չէր նուազեր, մանաւանդ թէ օրէ օր կ'ուռճանար, կը բազմանար. կարծես թէ թափուած արիւններու կաթիլները, արգասաւոր երկրի մէջ ցանուած ցորենի հատիկներ ըլլային որոնք մէկ հատին փոխարէն երեսնաւոր, հարիւրաւոր պը-

տուղ կու տային, անուշահոտ ծուխի նման տարածուելով առանց արգելքի կը թափանցէին տուներէն և սրահերէն ներս, ամայի անապատներէն սկսած մինչեւ նոյնինքն հալածող կայսրերուն ոսկեձեղուն պալատները: Ամէն վիճակէ ամէն տեղէ կ'որսար ու կ'լուրացնէր, ամէն սահմանի վրայ Յիսուսի նըշանը կը կանգնեցնէր, ամէն դահի վրայ և տաճարի մէջ ինչպէս իշխանուհի մը վեր կ'անցնէր ու նազելով կը բազմէր: Փլաւեաններու բոլորակ ամփիթատրոնը կը լուար նահատակներու արիւնով. Ամենազից մեհեանը կը մերկացնէր խառնիճաղանձ ստտուածներէն՝ փոխելով զայն տաճար ամենայն սրբոց, Յիսուսի և Կուսամօր հետեւողներուն:

Կը սիրեմ այժմիկ հիանալ քու եռանդուն քարոզութիւններուդ վրայ ո՞վ Պօղոս, քու դարձերուդ վրայ ո՞վ Պետրոս, քու հրաշալի սիրարանութիւններուդ վրայ Որդիդ Որոտման, որոնց՝ ոչ մէկը հին թէ նոր փիլիսոփայ, կրցաւ դիմադրել. և եթէ եզան որ ճիկ մը հանեցին, անոնք ալ պապանձեցան քրիստոնէութեան շատագովներէն: Ո՛հ որպիսի զարմանալիք, ահա քոսն դարեր քահանաներ վարդապետներ դաս առ դաս անդադար կը յաջորդեն իրարու. ահա Աստուծոյ սըրբամաքուր խօսքը, որ գետի մը նման բխած վճիտ աղբիւրէ, առանց պղտորելու, առանց ցամքելու, ալիք ալիք կ'երթայ և կ'ածի:

Այլ զմայլիմ տակաւին անթիւ նահատակ-
 ներու երամին տեսիլներով, ոչ միայն հա-
 սուն մարդեր, այլ և փոքրիկ մանուկներ,
 փափկութեան մէջ սնած տիկիներ և օրիորդ-
 ներ և պարկեշտասուն կուսաններ, որոնք կը
 սարսափէին եթէ իրենց քովէն ստուեր մը
 խոյս տար, կամ տերեւ մը խշրտալով իյ-
 նար: Ի՞նչպէս հիմա անվախ և համարձակ
 կը կանգնին դաժան դատաւորներու ատեա-
 նին առջեւ, ըմբիշներու մարտկոցին մէջ,
 վայրենի ցուլերու և առիւծներու կրկէսներ-
 եռացած կաթսաներուն մէջ և կարմիր կաս-
 կարաներու վրայ • փուշ և բեւեռ դամած
 մերկ սաքերով՝ կը պարեն իրրեւ ծաղիկնե-
 րու և տերեւներու փափուկ զորգերու վրայ •
 Հնոցներուն մէջ նետուած կարծես հովոց-
 ներու տակ ըլլային, խարոյկի վրայ՝ ի-
 բենց մատաղ մատները երկարելով կայծակ-
 ներ կը հաւաքեն իրենց նազելի գլխուն
 իրենք իսկ պսակ կազմելով, իբրեւ նշանակ
 այն երկնաւոր անթառամ պսակին զոր հո-
 գեղէն աչքով շատ մօտ կը տեսնէին: —
 «Ես քրիստոնեայ եմ, ես ալ քրիստոնեայ
 եմ» կանչելով կը մեռնին երկրիս համար,
 կ'անմահանան երկնքի և երկրի մէջ. հա-
 զարաւոր կեանքերէն աւելի նախամեծար
 կը համարին իրենց մաքուր կուսութիւնը
 և հաւատքը առ Քրիստոս. անոր համար

միայն ողջ անարատ պահելով, իբրեւ նորածագ հարս մը իրենց սիրտն ու հոգին:

Այսպէս դեռ ուրիշ շատեր ալ թէպէտ արիւնարբու սուրը շտիպեց, ուրիշ տեսակ անարիւն և ամէնօրեայ զոհարերումով բուրովին կ'ողջակիզուին. անդորր վանքերու և մոռցուած կուսառտաններու մէջ ապաստանած, ճգնութիւններով և հսկումներով, զգայարանքներու մշտնջենաւոր մեռելութեամբ շնորհքի այն փափկասուն ծիլը անբիծ և անարատ կը պահեն:

Երկուքն ալ հիանալի, երկուքն ալ դիւցազնական. այս որ արիւնով իբրեւ վարդերով պճնուած, այն որ անարիւն իբրեւ շուշաններով սպիտակացած. արժանաւոր զործհօր քաջերու և հսկաներու, տկար և դիւրաբեկ մարմնով կատարուած, որպէս սքանչելիք հեթանոսներուն, որպէս ամօթ իմաստասէրներուն, քաջալեր առաքիներուն և պարծանք քու խաչիդ, Քրիստոս Աստուած:

Արժան և իրաւ է մեծագոյն պատիւը տալ անոր՝ որ ամենագերագոյն, ամենահրաշալի, փրկութեան ամենամեծ զործը, որ աշխարհիս վրան միակ կարելին էր, Անմահին մահը, և մարդերու ապահով փրկութիւնը, իր վրան կը կրէ: Այս նշանին առջեւ ամէն յիշատակ և նշան կը մոռցուի. կը ցնդի աշխարհի ամէն երեւոյթ. ինչպէս հիմա,

երբ արեգակը լեռներու թումբերուն ետեւ խոնարհելով, կը նուազին օրական տեսիլները խիտ մթութեան քօղ մը շուրջս կը տարածուի, այնտեղ ամէն տեսիլ ծածկելով, որոնց մէջ միայն այս սեւատեսիլ խաչը կը տեսնեմ գլխուս վերեւ տարածած անխոնջ բազուկները հսկելու, պահելու խաղաղ բնութիւնը։...

Զ.

Կ'ողջունեմ զքեզ ես ալ սուրբ խաչ այս մենաւոր վայրին մէջ, այս լուսութեան երեկոյին, որ փոխանակ հեռացած խաւարած արեգակին՝ կը լուսաւորես համայն տիեզերքը հոգեղէն լոյսով։ Բոլոր հաւատացեալներուն հետ ես ալ կ'երկրպագեմ կողերէդ կախուած Բանին Աստուծոյ, որ զքեզ իբրեւ գէնք, իբրեւ դաւազան մը, իբրեւ փրկութեան գործիք մը եւ աշխարհը վարելու ղեկ մը գործածեց. հուսկ իր եկեղեցւոյն թողուց որպէս յոյսի նշան, լոյսի կանթեղ այս խաւար կեանքին մէջ։

Գու մարտիրոսներու միակ խրախոյսը, վշտացածներու սփոփանքը, տառապանքէն ընկճուածներուն մխիթարութիւնը, ճշմարտութիւնը փնտռողներու խորհուրդը, զբօսանքը նորոգ ուխտեալներուն, կուսանքնե-

րու պարանոցին զարդ, ծերերու դաւազան
 և ամէն հասակի օգնական: Մոլորութիւն,
 րու ամբութիւնները տապալող բաղիտոր,
 որ Արամազդի մեհեանները փոշիացուցիր և
 Ասաղիկի բագինները կործանեցիր, ջախջա-
 խեցիր հպարտներու աթոռները, և բար-
 ձրացուցիր այս աշխարհիս արհամարհուած
 ներն ու խոնարհները: Միայն Դուն ես որ
 սրտերու հնոցէն մարեցիր ռխակալութիւնն
 ու նախանձը և անհամար ախտերու հրդեհը,
 և այն տեղ իբրեւ փուշերու և հողակոշտե-
 րու մէջ բուսցուցիր հեզութիւնն ու սղջա-
 խոհութիւնը և խաղաղութեան համբոյրը:
 Դուն եղար ամեհի առիւծին հեղահամբոյր
 եղին հեա կապուելու լուծը, քեզմով ինծը
 ուլին, դայլերը դառներուն հեա նոյն մար-
 դերուն մէջ անվախ արածեցան: Քեզմով
 կը կատարուին զարմանալի խորհուրդներ.
 Դուն կը մաքրես ախտերու բոյները և մար-
 դերը կը դասես հրեշտակներու կարգին:

Ընտրուածներու ճակատին իբրեւ նշան կը
 դրուիս, ու զանոնք կեանքի ամէն վտրձանք-
 ներէն կը պահպանես. կեանքեր կ'առաջ-
 նորդես, վտանգները կը փարատես, մահ-
 ուան կը խառնես քաղցրացուցիչ բան մը,
 և կտրելով յաւիտենականութեան անդունդ-
 ները, դբօշակներով ու պրակներով պճնուած
 քու մարտիրոսներդ կը վերացնես ու կը

տանիս յաւիտենականութեան երջանիկ կայանը: . . . Այնտեղ իմ հոգիս ալ կը փափաքի փութով հասնիլ, բոլոր յոյսը դնելով քու վրադ զոհուած իմ Յիսուսիս շարչարանքներուն, ցաւերուն և արիւնի կաթիլներուն վրայ. որուն այժմէն իսկ կը կոչեմ բոլոր հոգևովս ապաւինած: Զիս ալ յիշէ Յիսուս կեանքիս վերջին օրը, ինչպէս առաջին օրը, զիս ալ յիշէ քու փառքերուդ մէջ, ինչպէս ցաւերուդ ատեն, յիշէ զիս Յիսուս բոլոր հաւատացեալներուդ հետ արքայութեանդ մէջ, ինչպէս և այստեղ շարչարանքիդ փայտին վրայէն: . . .

Ո՛վ Քրիստոս, միթէ դու միայն անո՞նց համար եկար մարմնացար որ աւետարանի լոյսով ծնան. չկո՞յ արդեօք կտոր մը յոյս, կտոր մը վայելք եւ անոնց համար որոնք դեռ չեն լսած քու աւետարանիդ ամենաքաղցր ձայնը: Միթէ կորսն յաւիտենապէս, պիտի կորսուի՞ն առանց փրկութեան այն անթիւ ազգերը իրենց վայրենի լեզուներով բարքերով, բիւրաւոր սերունդներ՝ յիսուն դարերու շրջանին մէջ քու երեւումէդ առաջ, և հազարաւորներ ներկայ դարուս մէջ: Ա՛հ քաւ լիցի, դու գթած ես տէր, եթէ քու ըսածիդ համեմատ՝ մենք որ շար ենք, և գիտենք բարիք ընել մեր տղաքներուն, որչափ աւելի դու, որ հասարակաց հայրն

ու խնամողն ես, պիտի շմոռնաս և անոնք որ իրենց մտքին մէջ դրոշմուած քու բնական ոյսիդ ճամբով գնացին: Աղաւ ժամանակ մը որ իբրեւ փրկիչ եկար, այլ դու փրկելու համար ժամանակի պէտք չունիս: Մեղքի և մոլորութեան թանձր խաւարները ճեղքելով դու ծագեցար աշխարհի լոյս, դու որ լոյս էիր արեգակէն ալ առաջ:

Միակ պատարագողն ու պատարագը դուն եղար, դու զոհագործումը բովանդակ աշխարհիս, յաւիտենական քահանայդ: Գու ստեղծեցիր մարդը աննիւթ կերպարանքով և դու ինքն առիր քու արարածիդ նիւթական կերպարանքը, որպէս զի սատանայէն խաբուած ու մահուան գիրկն ինկածը, քու մարդկեղէն տանջանքներովդ, մահովդ եւ աստուածախառն կեանքովդ, ազատես յաւիտենական կորուստէն, և այս յոյսին գրաւականը զանազան տեսիլներով գուշակութիւններով յայտնելով նահապետներուն և արդարներուն, եկար և քու սահմանած ժամանակդ կատարեցիր: Այո՛ն այդ յուսովն էր որ խաղաղութեամբ հանգչեցան եւ սպասեցին երկիւղածներու հոգիները աշխարհիս սկիզբէն ի վեր, ոչ միայն Արբազամի սերունդները այլ և բազմաթիւ հեթանոսներ, որոնք առանց շեղելու ճամբորդեցին իրենց հոգւոյն մէջ դրոշմուած բնածին օրէնքի լոյ-

սին ետեւէն, որով հիմակ ալ մուտքի դուռ մը հարկաւոր է քու աւետարանիդ լոյսէն զրկուածներուն, հեռաւորներուն: Դուն ես հոգիներուն բովանդակ յոյսը, և քեզմով պիտի փրկուի այն որ իր արարիչը կը փընտռէ: Դու միայն ես մահուան և կեանքի մէջ ներկայի և ապառնիի մէջ, մարդուս և Աստուծոյ մէջ տիեզերական միջնորդը, նոյն ինքզ դուն մարդ և Աստուած. «Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր, նոյն և յաւիտեանս»:

Ո՛վ մօտ և հեռաւոր երէկ, ո՛վ առանց երէկի վաղ, որ պիտի դաս, ո՛վ արագընթաց դու այսօր, միջնորդ երկու յաւիտեանականութեան: Ո՛վ Յիսուս Քրիստոս որ բռնած ես բովանդակ անցեալը, ներկայն և ապագան, ու հանդերձեալը, քեզ համար չկայ երէկ և վաղ, անցեալ ու գալիք, այլ ամէն բան ներկայ, ամէն բան անսկիզբ և անվախճան: Ո՛վ յաւիտեանականութեան անդունդ, որուն մէկ կաթիլը միայն աւելի մեծ է քան բոլոր ծովերու ընդարձակութիւնը և դարերու թիւը: Ո՛վ ժամանակներ որոնք ոչ սահման ունին և ոչ ծայր, ոչ յատակ ոչ ձեղուն, ոչ կէտ մը և կեդրոն մը: Երէկ և վաղ մշտնջենաւոր, կը սարսափի իմ հոգիս ձեզմէ, և մտածութիւնս կը խռովի ու կ'ապաւինիմ ես ներկային, բայց դուք երէկ և վաղ յիսուսեան իրրեւ վիթխարի սեմեր,

մինչեւ երկինք հասնող հսկայական բարձրութեամբ ասդին և անդին լայնարաց դրան մը, կանգնած էք հսկայ սիւներու նման, որոնց մէջէն կու գայ ու կ'անցնի ժամանակը մէկ յաւիտենականէն դէպ ի իսկական յաւիտենականութիւնը, ինչպէս ծովերը դէպ ի անհուն ովկիանը: Ես այդ սեմերուն մէջ վայրկեան մը կ'երեւամ կը տատանիմ անհուն փափաքով, ինչպէս անոնք որ ինծմէ առաջ եկան, կամ հետս են և կամ պիտի գան դեռ, անցան կ'անցնին անվախճան յաւիտենականութիւնը:

Ոչինչ կայ կանգուն, ոչինչ հաւատատուն այս անցաւոր աշխարհին մէջ, այս երկու կեանքերու խաչաձեւին վրայ, բայց եթէ մէկ քար մը միայն անյողդողդ և անդունդներէն դուրս ցցուած. ժամանակին ալիքները խռովայոյզ կը բախին անոր և խորտակուած կը նահանջեն. և այդ «վէմն էր ինքն Քրիստոս», բազմած իր եկեղեցւոյն այն գահին վրայ որ կանգնած է երկրիս մէջ, ինչպէս ձկնորսներու փոքրիկ հիւզակ մը ալիքներով շղթայուած չնչին կղզիի մը վրայ, մինչեւ որ օր մը երբ դարերու արեւները կ'երեկոյանան փակելով անոր փեղկերը փոխադրէ զայն և հոն ապաստանողները իր երկնային օթեւանը:

Այսպէս Յիսուս Քրիստոս, յաւիտենական

ճշմարտութիւնը միայն կանգուն, անշարժ է, և դարեր ու մարդիկ կ'անցնին անոր առջեւէն, կը նայի նա եկող դացող ազգերուն վրայ, և իր խաչը կը պարզէ ամենուն. ինչպէս այն փոքրիկ, աւագուտ կղզեկին որ սորդը, իր նրբաթել ուռկանով կը մաղէ միշտ մարդերու հոգին այս կեանքիս խառնակոյտ ալիքներու մէջէն, ուր դեռ կը շրջի դաւաճան քայլերով մարդերու ռեսրիմ թըշնամի՝ վիշապը, թէպէտ վիրաւոր, թէպէտ օրհասական և արտաքսուած իր երբեմնի բռնաւոր իշխանութենէն, այս աշխարհէս:

Խաչի բունով ջախջախուած նա դառնօրէն կը յիշէ միշտ թէ՛ այս աշխարհիս տէրն ու Փրկիչը միայն Յիսուան է:

Է.

Ինչո՞ւ այս ձեր խռովքը ո՞վ կենցաղասէրներ, դո՞ւք կապուած նիւթին և աշխարհին. ինչո՞ւ այս ձեր ողբը յուսալքուած: Ինչո՞ւ բարձրէն կը թռչիք ո՞վ ունայնամիտ իմաստասէրներ. ի՞նչ է այդ ձեր տքնութիւնը, ի՞նչ կը հաւաքէք ո՞վ անկուշտներ, ո՞վ փափկութեան ստրուկներ: Ինչո՞ւ կը կողոպտէք բռնաւորներ, իշխողներ. ինչո՞ւ սարսափած կը դողաք երկչոտներ, վատասրտեր:

Ունայնութիւն է խորհուրդը և գործը. ունայն են արուեստներն ու գիւտերը, գիտութիւնն ու օրէնքը, զբօսանքն ու զբաղանքը, փափաքն ու փափաքելին, բոլորը բոլորը որ Յիսուսի հոգւոյն շունչը շ'ունին, որ չեն չափուած անոր կշիռով, և ոչ անոր ձեռքով մատնանշուած: Բոլոր գիտութիւնները պէտք է անոր ճշմարտութեան փորձաքարին դրուչին, Անորմէ պէտք է ելլէ կեանքի և մահուան վճիռը. երկինք և երկիր թէ միանան, թէ բոլոր մարդկային բռնութիւնները, գիտութիւններն ու ճարտարութիւններն իբար խառնուին չեն կարող ասկէց վերջ ուրիշ օրէնք մը ցուցնել քան Աւետարանինը:

Օ՛ն ուրեմն թո՛ղ երթանք, ս'վ ցնորքներով տանջուած գլուխ, թո՛ղ բնութեան գաղտնիքներուն անել բաւիղները, թո՛ղ կեանքին պատահարները, մարմնական կիրքերը, ուր պարսպ տեղ չարչարուելով կ'ուզես խելք հասցնել թէ ինչո՞ւ այս այսպէս եղաւ, ինչո՞ւ այն այնպէս եղաւ: Ի՞նչ են այս գաղտնիքները, ի՞նչ է այս թանձր մթութիւնը:

Ո՛րքան չնչին է մեր գիտցածը, ս՛րքան ահաւոր մեր չգիտցածը — Մինչեւ ե՞րբ, ով իմ հոգիս, մինչեւ ե՞րբ այսպէս ունայն տեղ պիտի թափառիս խորհուրդներուդ օձապտոյտ բաւիղին մէջ, մինչեւ ե՞րբ սիրտդ քու մէջդ պիտի տագնապի, ահա գրեթէ մաշած է, հիւժած է բոլորովին:

Ամէն շուկի մտիկ կ'ընես, ամէն ձայնի արձագանգ կու տաս. հապա ինչո՞ւ չես հարցընէր, չես լսեր ամենօրեայ ձայնին որ քուներսէդ կու գայ, թէ, ի՞նչ կ'ուզես որ երբեք չես գոհանար:

Գէթ անգամ մ'ալ դուն ձայն տուր, կանչէ, թէ «Ճշմարտութիւնը կ'ուզեմ որ գանեմ և վայելեմ»:

Ահա ճշմարտութեան ձայնը քեզի մօտ է, ահա քովդ է. ահաւաստիկ Յիսուս որ կ'ըսէ. «Ես եմ», եթէ զիս՝ ճշմարտութիւնը կը փնտռես, հեռացուր քեզմէ աշխարհի այդ ունայն խորհուրդները: Ինչո՞ւ համար միշտ շուրջը կը դառնաս ու կեդրոն չես գար. ինչո՞ւ, ո՞վ թերահաւատ մարդ, լսելու մարմնովէն և կրքերուդ խառնաշփոթ աղմուկէն կը տարուիս. և ի՞նչպէս դու համարձակեցար տարակուսիլ թէ արդեօք այս երկրիս վրայ կայ երբեք ճշմարտութիւն:

Կարելի է որ լոյսը ծածկուի, կարելի է որ տիեզերքը չերեւնայ, եթէ երկինք և երկիր ալ խորասոյգ կորսուին ճշմարտութիւնը չի կրնար կորսուիլ:

Որովհետեւ Ե՛ս, ճշմարտութիւնս, արուսեակէն ալ առաջ եմ, ես եմ պայծառ աստղը մշտալոյս առաւօտին. Ես ի յաւիտենից ամէն սկիզբէ առաջ անսկիզբին հետն էի և եմ. ինչպէս լոյսը լոյսէն բխած, գետը աղ-

րիւրէն: Աստուծոյ միտքն եմ, Աստուծոյ
 Որդին, ամենեւին հաւասար Հօր, և Ես ու
 իմ Հայրս մէկ ենք: Ամէն բան ինծմով
 եղաւ, և առանց ինծի ոչինչ եղաւ: Դարե-
 րու և ազգերու այն վաղուց փափաքելին՝
 զոր հրեան Մեսիա կը կոչէ, հեթանոսը՝
 Միջնորդ, իմաստասէրը՝ Բան, և բոլոր աշ-
 խարհ Փրկիչ, այդ ես եմ ահա որ ձեզի հետ
 կը խօսիմ, որ հին ժամանակ ամէն կերպով,
 ամէն օրինակով խօսեցայ ձեր հայրերուն
 հետ և ահա դարեր անցնելէն վերջ ես ինքս
 մարդանալով յայտնապէս խօսեցայ աշխար-
 հի հետ: Վասն զի ես եմ ճանապարհ ճըշ-
 մարտութիւն և կեանք: Ես միայն եմ մար-
 դուն երկրէ երկինք ելլելու ճամբան: Ես
 եմ դուռը, եթէ մէկը ինծմով մտնէ նա
 կ'ապրի, կրնայ ելլել ու մտնել և կերակուր
 գտնել: Թէպէտ երկրային գձուձ կերպա-
 րանքի տակ չափաւորուած ես անձուկ դուռ
 մ'եղայ և նեղ ճանապարհ մը, սակայն այս
 դուռն է միայն որ կը տանի դէպ ի յաւի-
 տենական կեանքը: Եկէք ետեւէս առանց
 տարակուսելու, ինչպէս հլու ոչխարներն հով-
 ուի ետեւէն. որովհետեւ ես մի քաջ հովիւ
 եմ, և քաջ հովիւը իր անձը կու տայ իրեն
 ոչխարներուն փոխարէն: Ես եմ բարի հո-
 վիւր... և ես կը ճանչնամ իմիններս ու կը
 ճանչցուիմ իմիններէս, և իմ անձս կու տամ

փոխարէն ոչխարներուս: Ունիմ ես դեռ ուրիշ ոչխարներ ալ որ այս գաւթին մէջը չեն. զանոնք ալ պէտք է հոս բերեմ, ու ձայնս լսեն ու ըլլան մէկ հօտ մէկ հովիւ:... Իմ ոչխարներս իմ ձայնս կը լսեն, ու ես զանոնք կը ճանչնամ, և իմ ետեւէս կու գան ու ես կու տամ իրենց յաւիտենական կեանքը. ու յաւիտեանս պիտի չկորսուին, որովհետեւ ով որ ինծի կու գայ ես զայն չեմ վռնտեր: — Ես եմ ճանապարհը. Ես եմ դուռը. Ես եմ քաջ հովիւը: Ես յիմար, վազէ ով տատամսող հոգի:

Ճշմարտութիւնն ես եմ և ճշմարիտ Լոյսը որ կը լուսաւորէ այն ամէն մարդ որ աշխարհ պիտի գայ. աշխարհքը մահարբեր մեղքով խաւարած է, որ կեանքին վրայ ստուեր կը ձգէ. սակայն ինձ խաւարը չի հասնիր. որովհետեւ ես ինքնին լոյս եմ աշխարհի: Ով որ իմ ետեւէս կու գայ նա խաւարը չ'երթար, այլ կեանքի լոյսը կ'ունենայ:... Ապա եթէ մէկը գիշեր ժամանակ երթայ նա վար կ'իյնայ, որովհետեւ իրեն հետ լոյս չունի: Շատ խախուտ է մարդկային կեանքի ճանապարհը ու շատ համառօտ ապրումի տեւողութիւնը: Դեռ քիչ ժամանակ ալ լոյսը ձեզ հետ է, գացէք քանի լոյս ունիք ձեզ հետ, մի գուցէ ձեզ խաւարն հասնի, որովհետեւ ով որ մութին մէջէն կը քալէ չի

գիտեր թէ ուր կ'երթայ:... Ես եկայ աշխարհքի լոյս տալու որպէս զի ով որ ինձ հաւատայ խաւարին մէջ շմնայ: Մարդկային հանճարի բոլոր ճիգերը բաւական չեն ճշմարտութեան փոքրիկ կանթեղ մ'ալ վառել, եթէ վերէն կայծ մը չիյնայ իրենց մէջ: Նոյնինքն մարգարէներու օրէնագէտներու բովանդակ գիտութիւններն ալ աստղերու պէս թալկացած կը նուաղին երբ կը ծագէ արեգակը աւետարանի ընդմէջէն. որովհետեւ օրէնքները Մովսէսի ձեռքով տրուեցան բայց շնորհքն ու ճշմարտութիւնը Յիսուսի Քրիստոսի միջոցով եղան: Եւ թէ՛ Ես արդէն ասոր մէջ ծնած եմ և ատով եկած աշխարհս, ով որ ճշմարտութեան որդի է կը լսէ իմ ձայնիս: Մօտեցէք ինձ, ո՛վ խաւարած մտքեր ու լոյս առէք որպէս զի ամօթով շմնաք: — Ես եմ ճշմարտութիւնը, Ես եմ աշխարհի լոյսը:... Լուսաւորուէ ո՛վ ստուերամած հոգի, ճանչցիր քու վախճանդ, նայէ՛ երթալիք ճամբադ և գնա՛ փութով: Ես եմ կեանքը: Այն կեանքը որ յաւիտենից էր, կեանքը որ սկիզբն տուաւ ամէն բանի և որուն մասնակից ըրի մարդը, արարչագործելով զայն իմ պատկերիս նման ու տալով շունչն անմահութեան: Աստուած չէ ստեղծած մահը, այլ սատանային խաբէութեամբը մահը ծնաւ աշխարհիս մէջ:

ու թագաւորեց Ադամէն մինչեւ անոր բիւրաւոր սերունդները, բայց Նս եկայ որ մարդիկ վերստին անմահութիւն ունենան, ոչ այնպէս հազարաւոր վտանգներով լեցուն ինչպէս էր հին ժամանակ, այլ եւս աւելի ամրապնդած յուսով, վերափոխուելու երանական աշխարհները, հոգիին իսկական անմահութիւնը:

Ոչ, ես չխափանեցի անգամ մը պարտադրուած մարդու երկրաւոր մահը, այլ փոխարէն տանջալից աշխատութիւններուն տուի երեկոյեան խաղաղ քուն մը որ աչքերը բանայ շողակաթի գեղազուարճ առաւօտ մը:

Նս ինքս ալ մահուան փորձէն անցայ, իրապէս և ոչ առերեւոյթ, ես որ անմահ էի իմ բնութեանս էութեամբը, քու մահկանացու բնութեամբդ մեռայ ու դադարի մէջ դրուեցաւ: Ես որ էի և եմ յարութիւն և կեանք: Ինձ հաւատացողը թէպէտ կը մեռնի, բայց պիտի ապրի, և այն որ իր մէջ կեանք ունի և ինձ կը հաւատայ, նա յաւիտեան պիտի չմեռնի:

Ո՛վ թշուառ մարդ, մի սարսափիր այլ եւս մահէն, որովհետեւ անոր ճիրանները ես փշրած եմ, անոր խածուածքը համբոյր մ'է արդարներուն համար: Խոնարհեց՛ուր գլուխդ, խաչէն կախուած եմ գլխիս դէմ

դիմացը, և այնպէս յետին շունչդ տուր:

Ահ, մի դողար գերեզմանէն, դու զայն արդէն ամէն քայլափոխիդ կը կոխես. զիս ալ դրին մութ ու խաւար փոսին մէջ, ու կարծեցին զիս իբրեւ յաւիտենապէս դըր- ուածներէն մէկը. բայց ես մահաբեր հողին տակը մտնելով՝ ինչպէս ցորենի մերկ ու մինակ հատիկ մը, վերստին կենդանա- ցայ ու կեանք տուի հասկեր ու հասկեր դարերու սկիզբէն բիւրաւոր մեռածներուն: Այդ օրէն ահա ես կենդանի եմ, և դուք ալ ինձ հետ կենդանի պիտի ըլլաք:

Այն հողին որ կը թողու այս աշխարհը նա վերստին կը դառնայ դէպ ի արարչա- գործողն իւր Աստուած՝ վայելելու համար կենդանարար աղբիւրէն: — Ես եմ կեանքը: Հաւատա՛ ինձ, ո՛վ մարմնական կրքերով վի- րաւորուած հոգի, և այսօր իսկ կարող ես իմ հետս արքայութեան մէջ լինել:

Դեռ մի քիչ ժամանակ ալ պէտք է որ դու թափառիս այս երկրաւոր կեանքի մէջ. և որպէս զի այդ համառօտ ճամբուդ վրայ դուն չիյնաս, չլտանգուիս, եկո՛ւր որ քեզ պատրաստած եմ հոց և իմ զօրութեամբս բխեցուցած կենդանարար աղբիւր մը ջուրի: Անոնք որ անմահութեան սահմանուած են պէտք է որ անմահական կերակուր ուտեն. և ես ինքզինքս հրաշալի գոյացափոխու-

Թեամբ տուի ձեզ զարմանալի կերակուր․
 «Առէք կերսոյք այս է մարմին իմ․․․ Արքէք
 ի դմանէ ամենեքին, զի այդ է արիւն իմ»։
 Ճաշակեցէք ու տեսէք թէ ես սրբան քաղցր
 եմ։ Ես եմ կենսատու հացը, ով որ ինձ
 կու գայ նա չ'անօթենար, և ով որ ինձ կը
 հաւատայ ոչ երբեք պիտի ծարաւնայ։ Ես
 եմ կենսատու հացը որ երկնքէն է իջած։
 Այն որ այս հացէն կ'ուտէ նա յաւիտեանս
 պիտի ապրի, և այն հացը որ ես պիտի տամ
 իմ մարմինս է, զոր ես պիտի տամ աշ-
 խարհիս փրկութեան համար։․․․ Այն որ իմ
 մարմինս կ'ուտէ, այն որ իմ արիւնս կ'ըմպէ
 նա յաւիտեանական կեանքին պիտի արժա-
 նանայ, և ես զայն պիտի յարուցանեմ վեր-
 ջին օրը։․․․

Ո՛վ մարդկային հոգի, ո՛վ Աստուծոյ պատ-
 կեր, ոչ թէ ներկերուն ստուերներով նկա-
 րուած ինչպէս տախտակի կամ պատի վը-
 րայ, այլ իրական, կենդանի հոգեւոր, ին-
 չո՞ւ այդպէս կը դանդաղիս, վազէ, միա-
 ցիր, խառնուէ քու նախապետիդ հետ, և
 կեցիր մնացիր անոր հետ, ինչպէս գոյն մը
 անոր ներկերէն, ինչպէս ճառագայթ մը ա-
 նոր շողերէն, կամ ինչպէս ինքն ըսաւ ճիւղ
 մը որթատունկէն. Ես եմ ըսաւ ճշմարիտ
 որթատունկը և դուք ճիւղն էք, այն որ իմ
 վրաս կեցած է ես զայն վեր բռնած եմ

նա պիտի տայ շատ առատ պտուղ, որովհետեւ առանց ինծի բան մը չէք կրնար ընել: . . . Եթէ իմ վրաս հաստատուն մնաք և իմ խօսքերս ընդունիք, ինչ որ կ'ուզէք խնդրեցէք և պիտի ստանաք:

Կը լսե՞ս, ո՞վ մարդ, դուն որ կը փափաքիս բարիին, ճշմարտին, գեղեցկին յաւիտենականին, լսէ թէ ինչ կը խօսի քեզ հետ Յիսուս: Ես եմ միայն սրտի ծովը լեցնողը, ես եմ հոգիին հանգիստը: Ես Ա. և Օ. ըսկիզբն ու վախճանը, առաջինն ու վերջինը:

Ը.

Ո՞վ աստուածային խաղաղութիւն որ բռնած ես անսահմանը, որ կը լեցնես իմ հոգիս և իմ շուրջս կը տարածուիս: . . . Ժամանակի օղակներէն փրցուած որպիսի՞ վայրկեան: . . . Գիշերը տարածուած ու բռնած է երկնքի և երկրի միջոցը. գիշեր մը որ ոչ սուգ ունի և ոչ տխրութիւն, այլ մեղմ ու թափանցիկ մթութիւն մը սփռուած բնութեան երեսը, անորոշ և ազօտ, ինչպէս ապուրջներով ու գոհարով զարդարուած քող մը ամօթխած ճակատի մը վրայ:

Ա՛հ, ո՞րքան ծիծաղկոտ կը պսպղան աստղերու բոյլերը լազուարթ երկնքի պարզու-

Թեան մէջ, որքան փափուկ և քնքոյշ է մանիշակագոյն միջոցը :

Չկայ այլեւս հոգիս տանջող քամին որ կ'որոտար օրն ի բուն ահաւոր սոյլով և կը դողացնէր զիս թանձր ու մթին խորհուրդներով, այլ հովիկն ու ղեփիւռը զով ու հեղաշունչ, ինչպէս սրնգահար պատանիներ, կը խայտան կ'ոստոստեն հանդարտութեամբ, դաշնակօրէն. ահա երկնքի գեղեցկութեան նազելագեղ մայրն ու դիցուհին, լիարօր և ղեղնայակինթ լուսինը հեռաւոր հորիզոններու սեմերէն՝ որ կը բացուին համրոյր համրոյրի տուած շրթներու նման երկնքի և ծովու մէջ, իր սիրավառ դէմքը բանալով կը վերանայ նոր հարսի նազելութեամբ, և շուրջը լոյս սփռելով կը վառէ աչքերուս լապտերը համատարած բնութեան հրաշալիքը տեսնելու, և ինքը որպէս պարագլուխ դիցուհի՝ կը ղեկավարէ ծովու, ցամաքի և օդի ներդաշնակ երգերը : Մինչ այս գիշերն իբրեւ նոճիէ շինուած կառք մը՝ կապոյտ ակունքներով պճնուած, իր ոսկի անիւները կարծես կը թաւալին կը հօլովին. մանաւանդ թէ ես ինքս բազմած գիշերուան թեւերուն, կը թռչիմ ու կ'երթեւեկեմ դէպ ի սահմանը տիեզերքին, հեռու աշխարհ, փառքերու ետեւէն ու սէրէն հրաւիրուած :

Ո՛հ, և ո՞ր սէրն է իմ սիրտս այրող քան

Յիսուսի ձայնը, կամ ի՞նչ փառք կայ ինձ համար քան թէ անոր Աւետարանը որ երկինքի և երկրի պատգամներն ունի: Թող լռեն ուրեմն աշխարհի բոլոր ձայները, և խօսի միայն Յիսուսի հեղաշունչ բարբառը, նա միայն կը լսէ, նա միայն կը կատարէ. ինչպէս այն որ կը սաւառնէր Քորեբ լեռան կատարը, ու մեղմ օդի մը ձայնը կու գար, ու հոն էր Աստուած:...

Շատ գիտնականներու գիրքեր կարդացած եմ, և քիչ թէ շատ տեղեակ եմ իմաստասէրներու և բանասէրներու խռովայոյզ պայքարին. իմաստակներու և բանաստեղծներու նրբարուեստ գրութիւնները և վայելչագեղ խօսքերը զիս ալ դիւթեցին. բայց աւելի խօսքեր և աղմուկներ գտայ անոնց մէջ քան թէ իմաստ ու փաստ: Իմ մտքիս մէջ ձգեցին հետք մը և իբրեւ ունայնութեան արձագանգներ երբեմն կը ծագին հոգւոյս մէջ խօլական խօսքեր: Իսկ Յիսուսի խօսքերը ինչպէս շարժող քամին կենդանի, ինչպէս կենսատու շունչ ունեցներու մէջ, կը հնչեն իմ հոգւոյս մէջ խորունկ և բարձր, լայն ու երկայն, զգայացունց և անդիմադրելի քան բոլոր իմաստուններու ճառերը, քան բոլոր գիտուններու գիւտերը: Այո՛, կան և անոնց մէջ արուեստ և զբօսանք մտքի, այլ երանական զմայլում և

Հոգեկան կերակուր ես չեմ դտներ ոչ մէկ տեղ եթէ ոչ՝ միայն Յիսուսի Աւետարանին մէջ: Եթէ աշխարհս լեցնող բոլոր գրքերն եւ յուշարձաններն ալ ջնջուէին հրով ու ջրով, մի միայն Աւետարանը պիտի բաւէր մարդուն՝ բանալու համար կեանքին դուռը: Իմ հոգիիս խորութեան մէջ տպաւորուած է Յիսուսի այն խօսքը՝ թէ «Ես եմ ճանապարհ և ճշմարտութիւն և կեանք», և Առաքեալին խօսքերը՝ թէ «Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր նոյն և յաւիտեանս», կը յիշեմ և պիտի յիշեմ ես ասոնք մինչեւ ցմահ:

Հոգիիս բուռն տենչանքով՝ քանի պանդուխտ ճանապարհորդ եմ, նոյն բանը անգամ մը գէթ կ'ուզեմ ձեզի յիշեցնել. ձեզի՛ որ ինձ նման պանդուխտ էք այս վաղանցուկ աշխարհի մէջ, ու թերեւս ինծի պէս ալ խռովքներով ալէկոծուած ու տանջուած: Ոչ թէ զիս իբրեւ մեծ համարելով, և ոչ ալ իբրեւ իշխանութիւն ունենալով իմ խօսքս կ'ուզեմ լսեցնել և կամ նոր բան մ'ըսելու յաւակնութիւն ունենալ. այլ ընկեր ընկերոջ, եղբայր եղբօր, պանդուխտ մը իր պանդուխտ հոգեցկին, մէկ ձեռքս կ'երկարեմ կու տամ և միւս ձեռքն օգնութեան կ'առնեմ, կը խօսիմ մտերիմ մտերիմի, և իբրեւ ցաւակից ընկեր իմ զգացմունքներս ու վշտերս կը հաղորդեմ:

Թերեւս խօսքերուս բարձրադէզ անինին տակ գտնուի բոցավառ կայծ մը, և զըտնուի մէկն ալ որ կայծի պէտք ունենայ. գիտէք թէ կայծ մը երբեմն սրքան և որպիսի ջահեր կը հրդեհէ: Բաւ է ինձ եթէ ճրագ մ'ալ վառեմ, կամ թէ սրտի մը մարմըրող պատրոյզը արծարծեմ, ու շատ երջանիկ՝ երբ իմ խորհուրդներովս միտք մը յուզուի և շարժի, սիրտ մը բաբախէ և կայտուէ և հոգի մը հառաչանքով երթայ առ Յիսուս ու այն տեղ հանգչի:...

Թ.

Ո՛վ դիւթական գիշեր, դուն ազգէ անոնց որ խօսքս ուղղած եմ, ինչպէս ինձ այժմ կ'ազդես, երեւցիր անոնց ալ քու բոլոր հանդարտութեամբդ, քու բոլոր շքեղութեամբդ, ինչպէս ինձ կ'երեւիս այս վայրկեանիս:

Ահա սայլերը լուսեղէն լծով ծովի կողմը կը խոնարհին, և բոյլ ի բոյլ աստղեր աշուկնին կը բանան լերան կռնակէն, և անցնելով քառաթեւ սուրբ խաչին վերեւէն կ'երթան կը սահին այն ճամբէն որ յաւիտենից ձգուած կ'երկարի, անշփոթ, անխոտոր:

Փութով ճամբայ պիտի բանան ասոնք այն մեծ լուսաւորին որ կը պայծառացնէ ցորեկը, և ինձ պիտի մշտեն որ թողում

գիշերային ստուերներուն հետ իմ մենա-
բանս ալ, ու գառնամ ընկերներուս խում-
բին մէջ լծուելու գործի և բնութեան աշ-
խատանքին, բայց ոչ եւս ունայն հոգերու
և ցնորամիտ յոգնութիւններու ենթակայ:

Վաղը նորէն արեգակին տակ պիտի բա-
ցուի նոյն տեսարանը, պիտի գայ ազմուկը
քաղաքներուն, և հոս նորէն լուռ հանգըր-
ուան պիտի ելլէ դարձեալ եւրոս իր քա-
րանձաւներու շտեմարաններէն հեծեծելու
ծառերու մէջ, փոթորկելու նաւերը, խռովե-
լու ալիքները, եւ արձագանդելու անա-
պատներու խորը, բոլորին տանելով իր
գուժկանի ձայնը կեանքի պարապութեան
մէջ: Արդ թէ որ դուն ալ հանդիպիս, ո՛վ
իմ պանդուխտ ճանապարհորդ, այս մե-
նակեաց ծառիս, այս քամիին, այս մահա-
պարփակ մենութեանս, կեցի՛ր, նստէ՛, հան-
գչէ՛ հոս վայրկեան մը, և դուն ալ կը զգաս,
կը խորհիս ու կը քննես և կը հաստատես:

Սկո՛ւր, եկո՛ւր իմաստասէր և մի գարշիբ,
դու որ քննելով նախնիքներուդ գիտութիւն-
ները և արդի գիւտերը, ու զանոնք խառ-
նելով քու մտացածին յղացումներուդ, դեռ
չես հաւնիր ուրիշներու ըսածին, կը ջանաս
նոր ճամբայ մը գտնել մտքի և հոգիի, և
կամ ազատամիտ կոչուածներուն հետ կը
հիմնես նոր կրօն մը մտքի և կամքի հաճելի:

Լսեցիր արդէն Քրիստոսի խօսքերը, ըսէ
ինձ ուրեմն հանդիպեցա՞ր ուրիշ տեղ այս-
պիսի վարդապետութեան մը, և կամ որ
մէկ օրէնսդիր և աղանդապետ՝ այսքան աղ-
քատ և անպաճոյճ վարքով կրցաւ այսպէս՝
համարձակ և հաստատօրէն խօսիլ և ըսել թէ
ինքն է իմաստութիւնը, լոյսը, ճանապարհը
և ճշմարտութիւնը, թէ միայն ինքն է որ
կարող է տալ կեանք և յարութիւն բովան-
դակ մարդկութեան: Ո՞ւրտեղ լսուեցաւ այս-
պիսի քաղցր և ահաւոր խօսք մը: Միթէ
պիտի համարձակի՞ս իմաստակներու և պըն-
դագլուխներու հետ ըսել թէ՛ այդ ամէնը
խաբեքաներու կամ խարուածներու գիւտ է:

Սակայն աւելի զարմանալին այն է որ
այն թափթփուն և յիմար մարդերու գըր-
ուածքը, ինչպէս են Մատթէոս և Յովհան-
նէս, կան ու կը մնան դարերով քանդակ-
ուած իմաստուն և սուրբ մարդերու բաղ-
մութեան մը սրտին և մտքին մէջ, քան թէ
Սոկրատի, Պղատոնի և կամ Քսենոփոնի
խօսքերը. ասոնք տղայութենէն սնած և վար-
ժած Աթէնքի ուսումներով և իմաստու-
թեամբ, անոնք խեղճ ձկնորսներ ճախճա-
խուտներու, և մաքսաւորներ ցածազգի:

Եւ եթէ յանդգնիս հաւասար դնել Յի-
սուսը Բրահմային, Զրադաշտի կամ Մանուի
և կամ Մահմետին, նախ տես կշռէ, լաւ մը

չափէ անոնց խօսքերը, վարքերը, և իրենց հաւատացեալներու գործերը, ու պատկառէ, ամչցիր: Եթէ դուն ուղղամիտ մարդ ես, պիտի շուշանաս ճանչնալու Յիսուսը գերազանցօրէն վեր, բարձր քան ո՞ր և է սոսկական մարդ:

Դուք ալ, ո՞վ քահանաներ ու վարդապետներ եկեղեցւոյ, դժուր յաւիտենականութեան իմաստասէր առաքեալներ, քննեցէք դէթ անգամ մը ձեր վիճակն ու կարգը այս աշխարհիս մէջ, ուր ոչ թէ առերեւոյթ և ըստուերային օրէնքներ ունիք և վաղանցուկ տաճարներու մէջ կը շրջիք, այլ Աստուծոյ ճշմարիտ որդւոյն սեղանին էք պաշտօնեայ, այնտեղ ամէն օր զոհելու համար ահաւոր և սքանչելի պատարագը:

Նայեցէք այդ զոհին, սրբան հեզ է և սրբան ահեզ, նայեցէք և ձեր ձեռքերուն և սրտին, սրչափ արդեօք աղտոտած են և որչափ խռոված: Ունայն և անօգուտ են ահարոնեան սպասները, լուացումներն ու պահքերը, այստեղ սուրբ սիրտ հարկաւոր է, այստեղ խոնարհ հոգի կ'ուզուի. մարմին մը մեռելութեամբ կրթուած, մաքրութիւն մը հանգոյն կոյս Մարիամի, կատարելութիւն մը երկնաւոր Հօր նման, օրինակ ըլլալ ճակատը բաց և ուղղամիտ, առաջնորդել առանց խտրութեան, զգուշութիւն մշտար-

թուն, երկիւղն աչքին առջեւ, սէրը սրտին վրայ: Յիսուսն է որ ձեր մէջ նկարուած ունիք. ոչ պաշտօնեաներ էք Յիսուսի՝ այլ և պաշտօնակից. և իր շնորհքներուն բաշխողներ, անոր վարդապետութեան առաքեալներն ու բացատրողները. պէտք է որ անոր հրեղէն հոգին ալ ունենաք, իսկոյն վառելու համար ունկնդիրները ու վերացնելու երկրէ երկինք:

Ոչ այնքան պէտք է փափաքելի և սիրելի ըլլաք, եթէ մինչեւ իսկ սերովբէի թեւերով յանդգնիք վերանալ հեռանալ աստուածութեան խորերը – չըսեմ թէ ունայն հետաքրքրութեամբ կամ յանդուզն թռիչքով – որքան պէտք է շանաք Յովհաննէսի մը կամ թովմասի մը նման հեղօրէն թրթռալ, երկիւղով ու սիրով փարիլ Յիսուսին: Ոչ պերճօրէն որոտալ և վճիռներ տալ, այլ ընտանի ու դիւրըմբռնելի ընել առաքեալներու և ս. հայրերու աւանդութիւնը, ոչ այնքան քրքրել կրօնքին սրբազան քողը և հաւատքը մերկացնել, որքան լեցնել սրտերը յայտնեալ ճշմարտութեան սիրով եւ խաղաղել խռովայոյզ խղճերը:

Երբ աշակերտներն իրենց հաւատքը դօրացնել կը խնդրէին, Յիսուս մանանուխի հատիկին չափ ունենալն ալ բաւական համարեցաւ, իսկ սիրոյ չափը՝ անսահմանը

ցցուց, սրտի և մտքի բոլոր զօրութեամբ և յաւիտեանս յաւիտենից: Լաւ է այդ ձեր ուսուցումը. սակայն կը խնդրեմ որ դուք ալ երթաք և սորվիք թէ ինչ կ'ուզեմ, զոհէն աւելի ողորմութիւն կ'ուզեմ:

Կը գովեմ ձեր քարոզն ու վարդապետութիւնը, յիշեցնելով նաև եկեղեցւոյ այն ամենամեծ վարդապետին՝ Պօղոսի խօսքերը որ կ'ըսէ, թէ բոլոր վարդապետութիւնները, գիտութիւնները, մարգարէութիւնները դատապարտուած են օր մը խափանուելու, սակայն սէրը միշտ կայ և պիտի մնայ: Սէրն է օրէնքի կատարելութիւնը, սէրը ամէն բանէ վեր է. գիտութիւնը կը հպարտացնէ, այլ սէրը կը շինէ միշտ:

Քանի որ ճշմարտութեան ուսուցիչներ էք, պիտի գիտնաք անշուշտ թէ չէք կրնար եկեղեցւոյ ընդունածներէն փոքրիկ մաս մ'ալ նուազեցնել կամ աւելցնել. ապա թէ ոչ Պօղոսի նզովքներու տարափին տակ կ'իյնաք, և նոյնիսկ Յիսուսին՝ որ երէկ և այսօր կայ՝ նոյնն է և յաւիտեանս:

Այն Յիսուսը որ տիեզերքի վարդապետն էր, երբեք չբազմեցաւ Մովսէսի գահին վըրայ, այլ կակուղ մարմանդին վրայ նստելով կը սորվեցնէր. չունէր նրբաքանդակ տաճարներ, չունէր ոսկեդրուագ հովոցներ, ոչ կառքեր և ոչ երիվարներ, պերճանքի և

զարդարանքի ոչ մէկ նշան ունէր, ոչ սպասաւորներ և փոքրաւորներ ունէր, և ոչ ալ իշխանական սովորոյթներու կանոններ: Այլ ինքը գործեց և պատուիրեց, թէ ձեր ամենէն մեծը թող ամենուն սպասաւորն ըլլայ, և թէ ահա օրինակ մը տուի ձեզի, ինչպէս ես ըրի դուք ալ նոյնպէս ըրէք, այսինքն թէ իրարու ոտները լուալ և ոչ թէ խեղճերու գլխուն բռնանալ: Չեզի տրուեցաւ այդ իշխանութիւնը ոչ թէ անտանելի և ծանր պարտքերու բեռներ կապել ուրիշին, այլ որպէս զի նախ դուք շալկէք զանոնք, իսկ ուրիշներուն վզին դնէք Յիսուսի քաղցր լուծը և թեթեւ բեռը:

Քաւազան էք առեր ոչ հիւպատոսեան, այլ հովուական, առաջնորդելու համար Քրիստոսի ոչխարները դալարագեղ արօտավայրերու մէջ, և զովարար ջրերու մօտ:

Երկնքի արքայութեան դռներուն բանալիներն ունիք աւելի բանալու համար քան թէ փակելու. քանի որ ինքն իսկ այդ բանալիները տուողը դուք բանալու և հեշտագնաց ճանապարհ ցուցնելու եկաւ:

Հրաման ընդունեցաք Յիսուսի հեղ շքնշով արծարծելու մտքերու մարմնող պատրոյզները: Որքան զահով վեր էք, որքան բազմաթիւ է ձեզի յանձնուած հաւատացեալներու հօտը, այնքան մեծ համար պիտի

պահանջուի ձեզմէ: Միայն Յիսուսն է ճանապարհ և ճշմարտութիւն, ու այս միայն ձեզ աւանդեց՝ որ սորվեցնէք. նախ գործել և յետոյ սորվեցնել:

Գուք ալ ինձ լսեցէք, ո՛վ հարուստներ և բռնաւորներ երկրի, ո՛վ աշխարհ սիրողներ. ձեր մէջ դարանած թաքուն գիտակցութիւնն իսկ կը վկայէ, որ աւելի ոչինչ ունիք սեփական քան արհամարհ ստրուկ մը. բոլոր ձեր փառքը, ձեր պերճութիւնն զմարդ պարաւանդող պատանքներ են, որոնցմէ երջանկարար ազատ են աղքատները. ձեր շքուայլանքը նման է ձեր վերեւ տարածուող ստուերամած հովանիին որ փոքրիկ հունտի մը շափ իսկ չի կշռեր և ոչ կարելի է շոշափել:

Կարելի չէ՞ արդեօք նմանցնել զձեզ այս հսկայ և կարշնեղ բունով եղեւինիս, զոր երկրի հողն ու երկնքի ցօղը աճեցուցին և թերեւս դարեր ալ պահեցին, բայց եթէ փայտահար մը ուղէր, կրնար տյնքան երկար դարերու յոգնութիւնը մէկ օրէն, մէկ ժամուան մէջ փճացնել, գետին փռելով մեթեան այս բարձրագլուխ հսկան և լռեցընելով ցմիշտ անապատի այս փողը:

Մարդուս մինակ, և ճշմարիտ մեծութիւնը իր անձը շահիլն է, որուն միջոցը Յիսուս ինքը սորվեցուց. ատել աշխարհն ու ինքզինքը և սիրել ընկերը իր անձին շափ:

Դեռ չեկաւ, չերեւցաւ մէկը որ գիտնար գերազանցել մարդուս բնութիւնը իր զօրութեամբ և իր հնարքներով, ցաւերու մէջէն խայտալով անցնիլ, սարսափն արհամարհել, շունենալով ոչ մէկ երկիւղ կամ կասկած, ու չենթարկուիլ մահուան:

Նինոս և Նաբուգոդոնոսոր, Աղեքսանդր ու Թիմուր-Լէնկ, որոնք աշխարհիս սարսափն էին, այսօր և ոչ տղեկի մը վախ կ'ազդեն: Ըլլայ մեծ, ըլլայ պզտիկ միօրինակ համանման մահուան ձեռքը խաղալիկ են, եթէ բախտով իսկ իրարմէ տարբեր են:

Բոլոր գետերը չեն կրնար ծովը լեցնել, և ոչ տենչանքները սիրտը: Արեւի է կարել ու անցնիլ անհուն ովկեանը և միայն փոքրիկ խողովակ մը թրջել և ոչ զայն լեցնել: Սիրտը չ'անցնիր, և անցաւոր բաներով չի լեցուիր, չի կշտանար, չի գոհանար:

Ձեր գանձը, ով շահամուլներ երկնքի մէջ ժողվեցէք, որովհետեւ ուր որ է ձեր հարստութիւնը՝ հոն է նաեւ սրտերնիդ: Բընաւորներ, դուք ալ գիտցէք, թէ մեծ չի կոշուիր այն որ տիեզերքը շրթայի կը զարնէ, այլ այն որ իր սիրտը կը շրթայէ Յիսուսի լուծին տակ. փորձեցէք այդ լուծը, և պիտի գտնէք ձեր փնտռածը, հանգիստը:

Ձեզի ալ կ'ուղղեմ առաքինութեան հրաւերը, ո՞վ փափկասուն հոգիներ, որ խոյս

տալով ծանրաբեռն հոգերէն, և թանձր խորհուրդներէն, կը սիրէք դեղեկոտ ալիքներուն վրայ և նօսր օդին մէջ ձեր սիրտը փաղաքչել, անձկանօք կը դիմէք դէպ ի գեղեցիկը, դէպ ի հրաշալին. ձեր սրտի բարախումներուն խառնուած է և հոգին որ ոչ միայն բարւոյն կ'անձկայ այլ կը սիրէ և գեղեցիկը: Սակայն դուք ալ թերեւս մտցած էք բան մը, թէ չկայ կատարեալ գեղեցկութիւն և բարութիւն որ միանգամայն ճշմարիտ չըլլայ, որովհետեւ ճշմարտութիւնն է յաւիտենական, և ինչ որ անմահ չէ՝ անցաւորի ցաւն ունի իր մէջ, վայելքին ահաւոր դառնութիւնը:

Ի՞նչ կայ ստուգիւ ստեղծեալ բնութեան մէջ աւելի գեղեցիկ քան մարդը, և որո՞ւն գեղեցկութիւնը աւելի շուտ կ'անցնի քան թէ մարդունը. վայրկեան մ'ալ համբերէ ո՞վ գեղաղէչ օրիորդ, ու մի ծածկեր ինքզինքդ քեզմէ, զի քու հոգիիդ հայելին, քուներքին գիտակցութիւնդ գքեզ աւելի պայծառ ու պարզ կը ցուցնէ ինչ որ ես և ինչ որ պիտի ըլլաս, քան ձեռքդ բռնած հայելին ուր պիշ պիշ կը նայիս ու կը ցոլանաս:

Կանգ առ, մի սարսափիր, ո՞վ Քրիստոսի խաչով դրոշմուած ճակատ, յաւերժահարս մը կամ դիցուհի մը չես, այլ կին մը հողէն մարմնացած: Նոյն հողէն կը սնի վարդը

փուշին հետ, շուշանը դժնիկին հետ ու նոյն հողին կը դառնան ուշ կամ շուտ :

Դուռն ինքդ հարցուր քեզի, ինչո՞ւ այդքան խնամք, այդքան հոգ դէմքիդ գեղեցկու-
թեան համար, միթէ եղծանիլ չէ՞ քու բնա-
կան շնորհքդ այդ մուրացածոյ բաներով, եթէ
ծարիրի ու սնդոյրի կը կարօտիս՝ ուրեմն
դու գեղեցիկ չես, այլ գեղեցկութիւն կեղ-
ծող: Եթէ բնականօրէն չքնաղ ես դու, ինչո՞ւ
այդքան հոգ, այդքան շարշարանք վաղա-
թարչամ արուեստի համար :

Ահա դուռն ալ տրտմօրէն կը զգաս թէ այդ
փոփոխական շնորհքը երկար պիտի չմնայ
դէմքիդ վրայ, այլ ինչպէս հինցած նկարի
մը գոյնը պիտի թօթափի ուշ կամ շուտ :
Ինչպէս ծաղիկն այն թարմագեղ զոր առա-
ւօտները գլխարկիդ վրան կը դնես և երե-
կոներն ալ կը նետես ոտքերուդ տակ, դուռն
ալ, ծաղիկ շնաշխարհիկ, զարմանազան օ-
րիորդ, դուռն ալ երեկոյ մը պիտի թառա-
միս, և ո՞վ պիտի դիմանայ առաւօտուն քու
դէմքիդ նայելու . . . : Զգո՞յ՛, զգո՞յ՛, հէզ
օրիորդ, պարկեշտութեանդ գանձը մի փճա-
ցըներ ստուերական և սնտաի գգուանքներով :
Եթէ լծուած ես օրէնքով, ուղիդ տար կեան-
քիդ ակօսին լուծը :

Յիշէ՛ Աւետարանի կոյսերը, վառէ՛ հա-
ւատքիդ լապտերը, զարդարուէ՛ օսկեշող

և անարատ պատմութեանով, որպէս զի երբ
հնչէ վերջին փողը, երբ լսես Անոր ձայնը
թէ ես եմ փեսան, ելլես և դուն ալ երթաս
ընդառաջ, մտնելու համար հարսնարանին
յաւերժական առաջաստը:

Դուն ալ, ո՛վ երիտասարդ, դ՛ու, պարծանքն
ու գեղեցկութիւնը մեռնող մարդկութեան,
դու մանկացած ուրախութիւն ըստ Սողո-
մոնի ըսածին, որ կը սիրես զուարճանալ քու
ծաղիկ հասակովդ, քու թարմ սրտովդ ու-
րիշին յեցած. դուն եւս յիշէ թէ մանկու-
թիւնն ալ անցաւ որ է. պիտի գան տարի-
ներ որ պիտի ըսես թէ. «Ա՛խ, չեի սպասեր»:
Աւա՛ղ, պիտի փրթի քու արծաթէ լարդ ալ,
պիտի կտրի ոսկի մանեակդ, պիտի փոշիա-
նայ այդ կաւեղէն սափորն ալ, և այն ատեն
հողը հողին կը խառնուի, ու հոգին կ'երթայ
վերստին Աստուծոյ որ զայն տուած էր:

Անցած չե՞ս երբեք այն սեւ ու մութ ա-
գարակէն որ լի է վայրի խոտերով. և ո՛վ
չէ անցած հեռուէն կամ մօտէն գիւղական
եկեղեցիներուն, և կամ ամբոխալից քա-
ղաքներուն արուարձաններէն ուր ոչ թէ
կապոյտին մէջ դեղեկոտ թռչող նոճին և
կամ երկրպագող ուռենին կ'երեւայ որքան
երեք ոստով գամուած անպաճոյճ փայտեր,
անտերեւ իրարու մօտ խիտ խիտ շարուած,
Խաչե՛ր գերեզմաններու. անոնք սարսուռ

ու դող են վատերու սրտին, անոնք խրախոյս են առաքինի հոգիներուն: Ամենայն իմաստութեամբ լեցուն պրակներ քան բոլոր գրքերն աշխարհիս, որոնց ամէն մէկ տողը ինչ այբբեն գիմով ալ սկսին՝ կը վերջանան միշտ Օ-ով մը:

Եւ քանի՜ ծաղիկներ դեռ հազիւ շնչած գարնան սիւքը՝ իսկոյն թարշամելով այնտեղ կը թաղուին. ո՞րքան սրտագրաւ և հրաշալի գեղեցկութիւններ, ո՞րքան փափուկ մարմիններ գգուելի և փայփայելի տարփածուներու գրկին մէջ, այնտեղ գարշահոտ ինկած են. դէմքեր, և քանի քաղցր դէմքեր, որոնց երեւոյթը ակնթարթով մ'աւելի խոր կը տպաւորուէր սրտերուն մէջ. քան թէ լուսանկարի բիրին մէջ, և հոն բոլորովին քայքայուած... ոչնչացած ամբողջովին:...

Ահ, ոչ թէ մարմինին, ոչ թէ գնայուն արիւնին, այլ սրտին և հոգիին անբաժան յարած կը մնայ ճշմարիտ գեղեցկութիւնը:

Գերեզմաններու արտաքին տեսիլքն ալ շատ խնամքով կը պահպանէ, կը խաղաղէ Քրիստոսի խաչը, մինչեւ որ վերստին զանգելով տարրալոյծ նիւթերը նոր և շքնաղարուեստով մը յարութիւն տայ, և նիւթականն աննիւթին խառնելով անոնց երանական անմահութիւն շնորհէ:

Անոր համար սիրտ կ'առնենք, կը յուզ-

ուինք երբ գերեզմաններու մօտէն կ'անցնինք. մանաւանդ երբ կը տեսնենք մանուկի մը ծաղիկ դամբանը, և կամ օրիորդի մը շիրիմը խլուած իրենց մանկական սպիտակ կուսութեան մէջ և կամ հարսանեկան ըզգեստներով յափշտակուած. որքան անոնք դառնօրէն ցոյց կու տան երկրաւոր ակընկալութեան ունայնութիւնը, այնքան և կը հաստատեն երկնային յոյսը:

Ո՛րքան թշուառ էին ծնողները, ո՛րքան անմխիթար սիրելիները եթէ առաքինիներուն և անմեղներուն համար յարութեան յոյսը չըլլար: Այո՛, այո՛, անոնք որ Քրիստոսի հետ ապրեցան, անոնք որ Քրիստոսի քով ննջեցին, նոյնպէս Անոր հետ պիտի զօրթնուն. Անոր՝ որ ըսաւ թէ «Ես եմ յարութիւն և կեանք»:

Ուրեմն քեզի են խօսքերս, ով Քրիստոսի հաւատացեալ, որ երդուընցար ապրիլ ու մեռնիլ անոր դաւանանքին մէջ. ով որ ալ ըլլաս, եղբայր թէ քոյր քրիստոնեայ, որ կեանքիդ մէջ մէկ օր մ'ալ դու նստելով այսպիսի միայնութեան մը ծոցը պիտի խորհիս այն օրերը որ չեն անցնիր, որուն կը մօտեցնեն կը տանին հասակիդ թաւալգլոր տարիները և փութով զքեզ ալ հոն պիտի հասցնեն ինչպէս ամէն մարդ, քեզմէ առաջ և վերջն եկողները: Յիշէ՛ ուրեմն, ո՛վ իմ անծանօթ

Հոգեկից, թէ առանց գործի հաւատքը մե-
 ռած է: Յիշէ թէ ինչ որ կը տեսնես, ինչ
 որ կը զգաս այդ ամէնը պիտի անցնին
 երթան, ինչպէս անցած են քու նախնիքնե-
 րուդ համար: Ամէն բան պիտի անցնի,
 միայն քու ըրած բարիքներդ, միայն յաւի-
 տենականութեան յոյսը պիտի մնայ և ա-
 սոնք են որ զքեզ պիտի փրկեն աշխարհիս
 աղետալի փոթորիկներէն, անկումներէն: Բա-
 րիքն ու յոյսը երկու թեւերով զքեզ պիտի
 թռցընեն այն աշխարհն ուր ոչ հրապոյր կայ,
 ոչ դաւադրութեան որոգայթ և ոչ մեղքի
 առիթ. այնտեղ այլեւս մահ չկայ. ոչ սուգ
 կայ ոչ յուսահատ աղաղակ, ոչ ցաւ և ոչ
 աշխատանք: Մի մոռնար թէ դու բնութեան
 համար նոր արարած մը չես, և ոչ ալ այս
 աշխարհքը մի միայն քեզ համար նոր զան-
 զուած է, այլ եկող և անցնող հասարակ
 մահկանացուներու նման դուն ալ շաղուուած
 ես նոյն ցանկութիւններով, նոյն տկարու-
 թիւններով: Քեզմէ առաջ շատեր անցան,
 քեզմէ վերջն ամէնքը պիտի անցնին, թէ-
 պէտ ոչ նոյնպէս է ամենուն վերջը և յա-
 ւիտենականութիւնը: Ամէնքն ալ պիտի քա-
 շեն խաւարի քօղն իրենց երեսին, այլ աւանդ,
 ոչ ամէնքը պիտի յարութիւն առնեն, Առա-
 քեալի ըսածին պէս, այն երանական յա-
 րութիւնը:

Ինքնին իսկ Յիսուս որ քաղցրօրէն խօսեցաւ, ցոյց տուաւ մարդուս գործին համեմատ ոմանց իր աջակողմեան ոչխարներու մէջ դասուիլը, և ոմանց ձախակողմեան սեւ այծերու մէջ դասակարգուիլը, ոմանց թռչիլ երթալը յաւիտենականութեան կեանքին, և ոմանց, աւանդ, սրճան դառն է ինձ ըսելը, յաւիտենական տանջանքին մէջ երթալը: Դու մի գարհուրիր, մի տրտնջեր, երբ կը լսես թէ տանջանքներն յաւիտենական են, քեզ ի՞նչ փոյթ չարերու բախտը երբ դուն բարիք ընել կը փափաքիս: Հետեւէ՛ աստուածային յաւիտենական խոստումին, աւելի լաւ է փրկութեան յոյսը քան կորսուելու վախը: Յիսուս իր աստուածային անհունութեամբն ինքզինքը գրաւական տուաւ հանդերձեալ կեանքին և յարութեան. դրաւ դժոխքի սպառնալիքները, մահուան սարսափը, ոչ թէ տանջելու համար մարդիկ այլ զգուշացնելու զանոնք օրէնքներու պահպանումին:

Արթնցիբ ուրեմն, ով հաւատացեալ հոգի, կեցիր քու բարձր աստիճանիդ վրայ ուր դրաւ զքեզ Աստուած. եղիր քրիստոնեայ, ինչպէս կը կոչուիս, երեւցիր ինչպէս որ ես: Քրիստոսի հոգիէն ծնար աւաղանին մէջ, ապրէ՛ նաեւ անոր սրբութեամբ:

Մէկ ծնունդ մ'ալ կը մնայ քեզի, մահուան

ցաւերով, դրուիլ դագաղի օրօրոցին մէջ ու գերեզմանի քնարանը խոնարհիլ երբ կեանքիդ շաբաթ երեկոն կը հասնի, ու փութալ զարթնուլ երբ կը բացուի մեծ կիրակիին արշալոյսը: Քաջ եղիբ, ո՛վ աստուածային խաչով պսակուած հոգի, մէկ ակնթարթ է այս կեանքը իր բոլոր ունայնութիւններով, ցաւերով և ուրախութիւններով. աննման է գալիքը:

Սրտիդ սափորը շատ քիչ բան կ'առնէ, շատ թող ըլլայ քեզ այդ՝ այս աշխարհիս համար, ուսկից ոչինչ պիտի կարենաս տանիլ, բաց ի հոգւոյդ կամքէն: Եւ եթէ կարելի ալ ըլլար վաստկիլ ու պահել, սակայն ի՞նչ օգուտ էր մարդուս թէ որ ամբողջ աշխարհիս տէրն ըլլար և իր հոգին կորսնցնէր: Քեզի համար ամէն բան թող հոգւոյդ փրկութիւնն ըլլայ, առանց ասոր միայն յաւիտենական կորուստը կայ: Ապրէ՛ որքան տրուած է քեզի ժամանակ, բայց մի ցրուիր պարտապ բաներով:

Հասկցիր թէ ինչ կ'ըսեմ. ոչ եթէ կեանքի հարկաւոր բաներով զբաղիլը զուր բան մ'է, այլ խօլաբար կեանքի փարիլն ու ոչ հոգեւոր բաներով զբաղիլը, որովհետեւ ապրելու և անձը պահելու համար հոս շատ քիչ բան հարկաւոր է: Ընտրէ՛ Մարիամին հետ լաւ բաժինը, հոգւոյդ փրկութեան հոգը որ

այլեւս քեզմէ չեն կարող յափշտակել, ու թող աշխարհս զինքը սիրողներուն: Եկ՛ուր, մօտեցիր ուրեմն, դիր քու խորշումս՝ ճակատդ ու արէկոծ սիրտդ Քրիստոսի այս նշանին վրայ. գոցէ աչքերդ քեզ անօգուտ և օտար հաճոյքներէն, և պիտի գտնես այն հանգիստը որուն հաւասար ոչինչ կայ:...

Ճ.

Բայց ահա գիշերն ամփոփուելով կը ցնորի իր բոլոր աստեղազուարճ զարդերով, ու կը տարածուի բեհեղ հագուած արշալոյսը:

Ահա արուսեակը, արծաթէ ճարմանդի նըման երկնքի կուրծքին վրայ իրար կը հանգուցէ գիշերն ու ցորեկը: Յօղերու շափիւղայ շիթերը կը փալփին ճիւղերու վրայ և վար իյնալով կը թրջեն իմ զգեստներս: Հեռուէն կը լսուի թռչուններուն գեղգեղանքը և զեփիւռը հետզհետէ ոյժ առնելով իրիկուան քամիին գալուստը կ'աւետէ:

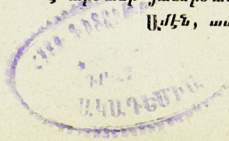
Ահա արեւեւքէն ամպերը կը կարմրին, հանդարտ առաւօտ մը՝ ինչպէս աստուածային տեսանելի շնորհք մը, կը տարածուի լեռներու և դաշտերու վրայ անհունօրէն գեղեցիկ, անհունօրէն պայծառ: Պիտի գայ շուտով օրուան թագաւորը, աշխարհքին նոր օր մ'ալ բերելու, ուրիշ անջրպետ մ'ալ մահկանացու կեանքի ընթացքին ինչ-

պէս երէկ, ինչպէս անցեալ օր ու ճամբայ պիտի բանայ գալիք վաղուան:

Եւ ի՞նչ փոյթ մեզի երէկն ու վաղը, եթէ միայն այս օրս տրուած է գործելու: Երէկը գնացողներուն է, վաղն՝ եկողներուն. մենք ուժով կառչինք այսօրուան աշխատելու և պատրաստելու համար մշտնջենաւոր առաւօտներու օժիտը, յաւերժական սիրոյ գործեր: Առաւօտն առաւօտին պիտի յաջորդէ, և երեկոն երեկոյին, պիտի գայ վաղը. իսկ ես խառնուած երէկուան և անցեալ օրուան, քիչ ատենէն զացողներու թուին մէջ պիտի գտնուիմ: Մնասցես բարեաւ, ո՞վ իմ անցորդ պանդուխտ եղբայր, որ քու այսօրիդ մէջ պիտի դաս հսկելու միայնութեան այս հովանիին տակ ուսկից ես կը զատուիմ, կ'երթամ ուրիշ մենարան. այսուհետեւ այս աշխարհն ինձ համար միայնութիւն է և ահաւոր անապատ: Մտիս ամբողջ էութիւնը, ինչպէս նաեւ երկնքի և երկրի բովանդակութիւնը միայն այն է որ ըսաւ թէ ես եմ Ճանապարհ և Ճշմարտութիւն, ես Յարութիւն եմ, կեանք եմ, ես Քան և Լոյս եմ. Նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս երէկ և այսօր նոյնն և յաւիտեանս:

Անոր կը վայելէ օրհնութիւն ու փառք ինձմէ և այս բովանդակ արարածներէն, Նա է արժանի յաւերժական սիրոյ:

Ամէն, ամէն, ամէն:

20n

A $\frac{\bar{1}}{5369}$

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0023127

ЦЕНА

А II
5369